

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Marta Šitel

Psichologijos studijų programa
Bakalaurinis darbas

**Ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi šiuolaikiniais informacinių
technologijų prietaisais ir tėvų auklėjimo būdų ryšys**

Darbo vadovė: Prof. dr. Roma Jusienė

Vilnius
2020

Turinys

Santrauka	3
Abstract.....	4
Įvadas.....	5
1. Literatūros apžvalga.....	6
1.1. Tėvų auklėjimo būdai	6
1.2. Ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimasis ekranais: rekomendacijos ir realybė	11
1.3. Šeimos charakteristikos ryšys su vaikų laiku, praleidžiamu prieš ekranus	13
1.4. Ekranai ir taisyklės	15
1.5. Ekranų ir auklėjimo būdų sąsajos.....	17
1.6. Tyrimo problema, tikslas ir uždaviniai	20
2. Tyrimo metodika	22
3. Rezultatai	26
3.1. Vaikų naudojimasis IT prietaisais	26
3.2. Tėvų auklėjimo būdai ir vaikų naudojimasis IT prietaisais darbo dienomis ir savaitgaliais	28
3.3. Tėvų auklėjimo būdai ir vaikų naudojimasis skirtingais IT prietaisais	28
3.4. Aplinkybės, kuriomis vaikai naudojami IT prietaisais, tėvų auklėjimo būdai ir laikas prieš ekranus	29
3.5. Tėvų nustatomos IT prietaisų naudojimosi taisyklės, auklėjimo būdai ir laikas prieš ekranus	30
3.6. Išsilavinimo ryšys su tėvų auklėjimo būdais ir vaikų naudojimusi IT prietaisais.....	31
3.7. Rekomendacijų laikymosi prognozavimas	32
3.8. Rezultatų aptarimas	34
3.9. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės	37
Išvados	39
Literatūra.....	40

Santrauka

Ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi šiuolaikiniais informacinių technologijų prietaisais ir tėvų auklėjimo būdų ryšys. Marta Šitel, Vilnius, Vilniaus Universitetas, 2020, 46 psl.

Šio darbo tikslas buvo įvertinti ryšius tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi ekranais ir tėvų auklėjimo būdų, labiausiai susitelkiant į perteklinį laiką leidžiamą prieš ekranus, nors kiti naujausių rekomendacijų dėl vaikų informacinių technologijų (IT) naudojimosi nesilaikymo požymiai taip pat buvo vertinami. Apžvelgus literatūrą išskirti keturi auklėjimo būdai: emocinė šiluma, psichologinė kontrolė, elgesio kontrolė ir nenuoseklumas. Nagrinėti temą pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas. Šiame darbe analizuojami tęstinio tyrimo „Šiuolaikinės informacinės technologijos ir mažų vaikų sveikata“ (finansuoto Lietuvos mokslo tarybos) duomenys. Tyrimo dalyviai buvo 155 vaikai nuo 3 iki 5 metų ir jų tėvai. Tėvai pildydami klausimynus teikė informaciją apie vaiko leidžiamą laiką prie įvairių IT prietaisų, turinčių ekranus, bei apie savo auklėjimo būdus, taikomas taisykles dėl IT prietaisų naudojimo, foninį televizijos naudojimą, valgymą naudojantis IT prietaisais. Rezultatai parodė, kad tėvų psichologinė kontrolė buvo susijusi su daugiausia nepageidaujamų ekranų naudojimosi aspektų, taip pat nenuoseklumas turėjo reikšmingas neigiamas sąsajas, bet ne emocinė šiluma. Be to, parodyta, kad nuoseklus aiškių taisyklių dėl IT naudojimosi laikymasis namie turėjo neigiamą ryšį su vaikų laiku, leidžiamu prieš ekranus bei auklėjimo būdais kaip psichologinė kontrolė ir nenuoseklumas, o tėvų išsilavinimas neigiamai siejosi tik su vaikų laiku prieš ekranus darbo dienomis.

Raktiniai žodžiai: auklėjimo būdai, ikimokyklinio amžiaus vaikai, informacinės technologijos, IT prietaisai, laikas prieš ekranus

Abstract

The relationship between preschoolers' use of screen based media devices and parenting practices. Marta Šitel, Vilnius, Vilnius University, 2020, 46 pages.

The aim of this thesis was to evaluate the relationship between preschoolers' use of screen based media devices and parenting practices, mainly focusing on excessive screen time, although other signs of non-compliance with the newest recommendations regarding screen use practices were looked into too. Four dimensions of parental practices emerged from the conducted literature review: emotional warmth, psychological control, behavioral control and inconsistency. The quantitative approach was chosen to explore the topic. This paper analyzes the data of the continuous research "Modern information technologies and health of young children" (funded by the Lithuanian science council). Participants of the study were 155 children aged 3 to 5 and their parents. When filling in the questionnaires, the parents provided information about the children's time spent using screen based media devices, as well as about their upbringing methods, applicable rules for using IT devices, background TV use, eating using IT devices. The results showed that parental psychological control was most related to undesirable screen use practices, also inconsistency showed some significant relationships but not emotional warmth. Furthermore, it was found that consistent rules regarding IT use were negatively related both to children's screen time and parenting practices like psychological control and inconsistency, while parental education was only negatively related to children's screen time on working days.

Keywords: parenting practices, preschoolers, information technology, screen based media devices, screen time.

Ivadas

Auklėjimas (ang. *parenting*) – Kembridžo žodyne šio žodžio reikšmė nusakoma taip: „vaiko auginimas ir visos atsakomybės bei veiksmai, įeinantys į tai“ (2019). Pagal Amerikos Psichologų Asociaciją, auklėjimo ir tėvystės ypatumai visame pasaulyje susitelkia ties trimis tikslais: vaiko sveikatos ir saugumo užtikrinimu, paruošimu gyvenimui taip, kad ateityje taptų produktyviu suaugusiu, bei kultūrinių vertybių perteikimu (APA, 2019). Ta pati organizacija pabrėžia, kad aukštos kokybės ryšys tarp tėvų ir vaikų yra kritiška sąlyga sveikam nepilnamečio vystymuisi. Tačiau gero auklėjimo sąvoka visą laiką kito ir akademinėje bendruomenėje vis dar diskutuojama, kaip šiuos tikslus įgyvendinti. Pastaraisiais dešimtmečiais šiuolaikinio pasaulio realijos privertė tėvus ir psichologus atsigręžti į naują auklėjimo aspektą: vaikų sąlytį su informacinių technologijų (IT) pasauliu, kuri reguliuoti taip pat turi tėvai. Visame pasaulyje kiekvienos šeimos kasdienybėje sparčiai daugėjo elektroninių prietaisų, taigi daugėjo kiekvieno nario laikas, praleidžiamas prieš ekranus, turinys, kuris medijų pagalba lengviau pasiekia žmones jų pačių namie, prisidėjo papildoma vaizdinė ir garsinė stimuliacija (Chen & Adler, 2019; Krisiūnienė, 2013). Šis pokytis ypatingai veikia jauniausius mūsų visuomenės narius - ilgesnė buvimo prie ekrano trukmė yra susijusi su didesniais vaikų emocijų, elgesio problemų, somatinių skundų ir bendrai somatinių simptomų įverčiais, taip pat dažnesniu sergamumu ūminėmis ligomis ir trumpesne miego trukme (Jusienė ir kt., 2017). Pasaulinės sveikatos autoritetai yra įvedę konkrečias rekomendacijas, kiek ir kaip vaikai turėtų naudotis ekranais, kurios, daugėjant įrodymų netinkamo IT naudojimosi kenksmingumui, buvo sugriežtintos pastarųjų penkių metų bėgyje (American Academy of Pediatrics, 2016; World Health Organization, 2019). Tačiau dažnai rekomendacijos nesutampa su realiu šeimų gyvenimu (pvz., Hinkley, Salmon, Okely, Crawford & Hesketh, 2011; Jusienė ir kt., 2017). Tėvai be abejonės turi didelę įtaką tam, kaip vaikai leidžia laiką ir kiek bei kokiomis aplinkybėmis susidūria su IT prietaisais, turinčiais ekranus, tad pravartu žinoti, kokių tėvų vaikai yra didžiausioje rizikos grupėje įsitraukti į kenksmingą naudojimąsi jais. Ypač naudingos yra žinios apie tuos tėvų bruožus, kuriuos galima keisti ir įgūdžius, kuriuos įmanoma lavinti. Tai svarbu norint Edukuoti ir keisti visuomenę. Tačiau iki šiol Lietuvoje nenagrinėta, kokie auklėjimo aspektai turi ryšį su konkrečiomis vaikų laiko leidimo naudojantis ekranais praktikomis. Taigi, šiame darbe yra tiriamas ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi šiuolaikiniais IT prietaisais ir tėvų auklėjimo būdų ryšys

1. Literatūros apžvalga

1.1. Tėvų auklėjimo būdai

Tyrimai apie tėvystę ir auklėjimą tai dinamiška šiuolaikinio mokslo sritis. Tik praeitame šimtmečiuje pradėta domėtis vaiko raida ir veiksniais, kurie galėtų suformuoti sveiką ir sėkmingą asmenybę. Kelis dešimtmečius didžioji dalis literatūros apie tėvystę ir auklėjimą rėmėsi Baumrind pasiūlyta auklėjimo stilių įvardinimo sistema (1966, 1967, 1971, 1977, 1991), papildyta Maccoby ir Martin (1983). Autorė išskyrė du pagrindinius faktorius, naudojamus įvertinti auklėjimą: emocinis prieinamumas ir elgesio kontrolė (ang. *Responsiveness, Demandingness*). Emocinis prieinamumas siejamas su tuo, kiek tėvai parodo savo vaikams šilumą, reiškia jausmus, parodo supratimą, priėmimą, palaikymą, sąmoningai puoselėja individualumą, savireguliaciją ir pasitikėjimą savimi pripažįstant vaiko individualius poreikis (Baumrind, 1991). Elgesio kontrolė apima tėvų siekį integruoti atžalą į šeimos visumą, demonstruojant valdžią, reikalaujant brandos ir prižiūrint vaiką, reikalaujant disciplinos ir siekia drausminti nepaklusnų vaiką (Baumrind, 1991). Remiantis tėvų elgesio kontrolės ir emocinio prieinamumo lygiu, aprašyti trys auklėjimo stiliai. Autoritarinis stilius pasižymi žemu emociniu prieinamumu ir aukšta elgesio kontrole. Juo apibūrinami valdingi tėvai, vertinantys paklusnumą, nuolankumą, statusą, keliantys aukštus standartus, baudžiantys už nusižengimus, besitikintys, kad jų nurodymai bus išpildomi be leidimosi į aiškinimus (Baumrind, 1991). Jie užtikrina aplinką, kurioje vyrauja aiški struktūra ir taisyklės. Autoritetinį stilių pasirinkę tėvai pasižymi aukštu emociniu prieinamumu ir aukšta elgesio kontrole. Tokie tėvai yra nustatę vaikams aiškią struktūrą, ribas ir lūkesčius, tačiau tėvai taip pat atsižvelgia į atžalų poreikius, yra jautrūs ir sugebantys pasiūlyti kompromisus, nėra įkyrūs nei ribojantys. Jų disciplinos palaikymas remiasi palaikymu, ne bausmėmis. Jie siekia, kad vaikai būtų tvirti, socialiai atsakingi, įvaldytų savireguliaciją bei bendradarbiavimą (Baumrind, 1991). Trečias auklėjimo stilius – atlaidus, leidžiantysis – pasižymi aukštu emociniu prieinamumu bei žema elgesio kontrole. Tokie tėvai yra jautrūs, draugiški, tačiau nereiklūs, nenuoseklūs. Baumrind apibūdino juos kaip „netradicinius ir švelnius, nereikalaujantys brandaus elgesio, leidžiančius savireguliaciją ir vengiančius konfrontacijos“ (1991). Ketvirto stiliaus sąvoką pasiūlė įvesti Maccoby ir Martin (1983). Neįsitraukęs, atsiribojantis, kartais vadinamas aplaidžiu stilius pasižymi žemu emociniu prieinamumu ir žema elgesio kontrole – tokį atstovaujantys tėvai nesidomi vaikų gyvenimais, yra mažai jautrūs jų poreikiams ir prisiima mažai atsakomybės už jų pasiekimus. Verta pažymėti, kad vėliau, reaguojant į kritiką, Baumrind (2012) peržvelgė autoritetinio auklėjimo stiliaus apibrėžimą ir patikslino, kad tėvų kontrolės įtvirtinimą galima skirti į žalingą remtą prievarta

(ang. *coercive*) ir pozityvią konfrontuojančią (ang. *confrontative*) – pastarasis būdingas autoritetiniams, o pirmas autoritariniams tėvams. Auklėjimo stilius siejamas su vaiko gerovės lygiu įvairiose srityse, įskaitant socialines kompetencijas, akademinis pasiekimus, psichosocialinę raidą ar probleminę elgesį. Autoritetinis stilius laikomas priimtinausiu, kadangi yra labiausiai naudingas vaikams ir paaugliams skirtingose kultūrose: nustatyta, kad europiečių ir amerikiečių vaikai, turintys autoritetingus tėvus, yra kompetentesni, geriau pritaikyti emociškai, daugiau pasiekiantys ir mažiau linkę vartoti narkotikus ar užsiimti kitokiu rizikingu elgesiu, palyginti su tais, kurie neturi tokių tėvų (Baumrind, 1991; Weiss & Schwarz, 1996). Lamborn ir Felbab parodė, kad tą patį galima teigti ir apie vaikus, augusius skirtingose nei vakarų kultūrose bei įvairiuose socialiniuose kontekstuose (2003).

Dabartiniai tyrimai dėmesį perkelia nuo stilių prie konkrečių dimensijų vertinimo, kas suteikia didesnę konkretumą suprantant tam tikro tėvų elgesio aspekto poveikį bei leidžia išskirti platesnį spektrą tarp kompleksinių tėvų strategijų. Dar 1965 metais Shaefer, socializaciją tiriantis mokslininkas, sukūrė klausimyną vaikams apie tėvų elgesį (ang. *Children's Report of Parental Behavior Inventory, CRPBI*). Konstruktai, kuriuos jis gavo faktorinės analizės būdu, buvo dimensijos, kuriomis galima aprašyti vaikų auginimo būdą. Jų buvo trys: priėmimas – atmetimas, griežta kontrolė – laisva kontrolė, autonomija – psichologinė kontrolė. Du pirmi jų sutampa su Baumrind išskirtais faktoriais, o trečią konstrukta pavadino psichologine kontrole. Shaefer psichologiškai kontroliuojančius tėvus aprašė kaip tokius, kuriuos vaikai matė kaip įkyrius, per daug saugančius, savininkiškus, direktyvius ir linkusius valdyti įvairiai kaltę. Kitiems 25 metams tyrėjai nekreipė dėmesio į šį konstrukta ir tik raidos specialistai kaip Steinberg (1990) ir Barber (1996) vėl prie jo grįžo. Barber ir Harmon (2002) apibrėžė psichologinę kontrolę kaip tėvų elgesį, kai jie yra įkyrūs ir manipuliuojantys vaikų mintimis, jausmais ir prisirišimu prie tėvų. Tai gali būti išreikšta skirtingomis taktikomis, įskaitant kaltės jausmo sukėlimą, meilės bei dėmesio dozavimą priklausomai nuo vaikų elgesio sutapimo su tėvų keliamais reikalavimais, nerimo sukėlimą bei spontaniškos vaiko jausmų ir minčių išraiškos suvaržymą ir vaiko perspektyvos paneigimą. Autoriai pabrėžia, kaip svarbu atskirti psichologinę kontrolę nuo elgesio kontrolės. Pastaroji susijusi su tėvų siekimu sureguliuoti ir susisteminti vaiko elgesį, pavyzdžiui, perduodant tinkamo elgesio taisykles ir stebint veiksmus. Psichologinė kontrolė apima manipulytyvas technikas ir naudojantys ją tėvai bando įtakoti ne vaikų elgesį, o psichologinius išgyvenimus: jausmus, siekius, tapatybės pasirinkimą. Tačiau šie esminiai skirtumai pabrėžiami ne visų autorių. Literatūroje elgesio kontrolei priskiriamos dvi skirtingos reikšmės. Pirmu atveju elgesio kontrolė apima standartų, taisyklių nustatymą ir prižiūrėjimą, ar jų paisoma (Smetana, 2017). Nuo psichologinės kontrolės ji skiriasi tuo, kad yra pageidaujama iki tam tikro lygio, kadangi aiškios taisyklės veikia kaip geras kelrodis,

nurodantis tėvų lūkesčius ir nuoseklią struktūrą, vedančią į atsakingą ir kompetentingą elgesį. Skirtingai nei psichologinė kontrolė, kuri Wang, Pomeratz ir Chen (2007) tyrime neigiamai veikė emocinį funkcionavimą, elgesio kontrolė turėjo įtaką tik akademiniam pasiekimams ir ji buvo teigiama. Kitais atvejais kalbant apie elgesio kontrolę turima omenyje tėvų kuriamą aplinką, kurioje vyrauja spaudimas, fizinė prievarta ir kitos įvairios strategijos, leidžiančios kontroliuoti ne tik vaiko elgesį, bet ir emocijas ir mintis (Grolnick & Pomeratz, 2009). Klaidina tai, kad tokie skirtingi konstruktai yra vadinami ta pačia sąvoka, dėl to Soenens ir Vansteenkiste siūlo pageidautiną elgesio kontrolę vadinti iš savideterminacijos teorijos išplaukiančiu terminu „struktūra“ arba „reguliacija“ (2010). Be to, praktikoje yra daug atvejų, kuomet skirtumai psichologinės ir elgesio kontrolės tampa neakivaizdūs. Juos išmatuoti yra sunku, nes tėvai gali naudoti psichologinį spaudimą tam, kad kontroliuoti elgesį, o elgesio reguliavimas gali lemti tai, ką vaikas galvoja ir jaučia (Soenens & Vansteenkiste, 2010). Pavyzdžiui, tėvai naudoja gėdinimą ar sukelia kaltės jausmą norėdami priversti vaiką pasielgti tinkamai. Taigi, riba tarp psichologinės ir elgesio kontrolės yra sunkiai nubrėžiama ne tik dėl apibrėžimų nesuderinimo literatūroje, bet ir dėl to, kad gyvenime šie fenomenai persipina ir sąveikauja.

Pastaruosiu metu psichologinė kontrolė ir jos pasekmės aiškinama savideterminacijos teorijos kontekste. Ši teorija yra plačiai žinoma socialiniuose moksluose ir buvo plėtotą pastarųjų 45 metų bėgyje (Deci & Ryan, 1985, 2000). Pagal ją žmonės turi įgimtą polinkį augti ir tobulėti, kurį nulemia vidinė motyvacija: polinkis spontaniškai tyrinėti aplinką, būti smalsiam ir užsiimti tokia veikla, kuri kelia iššūkį ir teikia pasitenkinimą (Soenens & Vansteenkiste, 2010). Išskiriamos dvi elgesio reguliacijos rūšys: autonominė, kylanti iš laisvos valios ir atspindinti asmens poreikius ir vertybes, ir kontroliuojama, siejama su elgesiu sukeltu išorinio spaudimo ir prievole. Nors ne visi veiksmai yra įdomūs ir malonūs, bet šių vykdymas gali sietis su autonomijos pojūčiu, jeigu jie buvo anksčiau internalizuoti – tai yra procesas, kuriuo metu vaikai palapsniui integruoja visuomenės vertybes ir apribojimus į darnų savęs suvokimą (Grolnick et al. 1997). Tokiu būdu internalizacijos procesas tampa esminiu žingsniu asmenybės vystymuisi ir individo prisitaikymui. Taigi, autonominė reguliacija siejama su optimalia elgesio raida ir gerove, o kontroliuojama reguliacija užkerta kelią psichosocialiniam prisitaikymui ir sudaro sąlygas netinkamai savireguliacijai bei psichopatologijos išsivystymui (Deci & Ryan, 2000). Savideterminacijos teorijos pagrindinė prielaida yra ta, kad socialinė aplinka – tame tarpe tėvai – atlieka svarbų vaidmenį formuojant ir puoselėjant elgesio reguliacijos būdą (Grolnick et al., 1997). Autonomiją skatinantis globėjas pasiūlo vaikams kelias alternatyvas sprendžiant klausimus, pripažįsta ir išklauso vaiko perspektyvą ir pateikia prasmingą

paaikškinimą kai suvaržoma pasirinkimo galimybė (Deci et al., 1994) ir tai yra psichologiškai kontroliuojančio tėvo priešingybė (Soenens & Vansteenkiste, 2010). Wang ir Pomeratz (2007) longitudinaliniame tyrime parodė, kad autonomiją palaikanti tėvystė siejosi su geresniu vaikų funkcionavimu tiek emocinėje, tiek akademinėje plotmėje, ir šis efektas yra reikšmingas tarp JAV ir Kinijos vaikų, nors tarp pastarųjų buvo šiek tiek silpnesnis.

Šiuo metu literatūroje psichologinė kontrolė dažniausiai aiškinama savideterminacijos teorijos rėmuose: išskiriami trys pagrindiniai psichologiniai poreikiai: autonomijos, sąryšingumo ir kompetencijos, kurių patenkinimas yra būtina sąlyga asmenybės augimui (Ryan, 1995), o psichologinė kontrolė neigiamai veikia šį procesą visais trimis aspektais. Labiausiai nukenčia autonomijos poreikis. Psichologiškai kontroliuojančių tėvų vaikai jaučiasi priversti elgtis, jausti ar mąstyti taip, kaip tikisi tėvai. Tokių paauglių motyvacija mokytis yra labiau kontroliuojama išorinių veiksnių ir mažiau autonomiška, o atliekant žinių patikrinimo testus tokie vaikai patiria didesnę stresą ir nerimą nei autonomiją skatinančių tėvų (Vansteenkiste et al., 2005a). Assor et al. (2004) parodė, kad tėvų sąlyginis priėmimas yra susijęs su vidinės prievartos jausmu pas vaikus (t. y. introjeksija), o tai aiškiai prieštarauja autonomijos poreikiui. Be to, eksperimentinis tyrimas tarp 11–12 metų vaikų (Vansteenkiste et al., 2005b) parodė, kad eksperimentinis kaltės aktyvavimas paskatino labiau kontroliuojamą ir mažiau savarankišką mokymosi reguliavimą. Galų gale, Soenens ir Vansteenkiste (2010) įrodė ryšį tarp tėvų psichologinės kontrolės ir netinkamo perfekcionizmo (ang. *maladaptive perfectionism*) – polinkio siekti aukščiausių rezultatų pasitelkiant griežtą savikontrolę ir neigiamą savęs vertinimą nesėkmės atveju, kas prilygsta depresijos simptomams. Kompetencijos poreikis irgi nukenčia: pavyzdžiui, keli koreliaciniai tyrimai parodė, kad psichologiškai kontroliuojančių tėvų vaikai yra lengviau blaškomi mokymosi metu, mažiau efektyviai planuoja ir organizuoja mokymosi laiką, jų išmokimas yra labiau paviršutiniškas ir pažymiai yra žemesni, nei autonomiją palaikančių tėvų vaikų (Vansteenkiste et al., 2005a; Aunola & Nurmi, 2004). Anksčiau cituotas Vansteenkiste ir kitų eksperimentinis tyrimas parodė, kad kaltės aktyvavimas neigiamai veikia konceptualų mokymąsi ir įgūdžių formavimąsi (2005b). Psichologinė kontrolė neigiamai koreliuoja su akademiniais pasiekimais (Conger et al., 1997; Soucy & Larose, 2000), kas neabejotinai veikia savęs kaip kompetetingo asmens patyrimą. Be to, Kernis ir kiti (2000) parodė, kad suvokta psichologinė kontrolė siejasi ne tik su žemesniu savęs vertinimu, bet ir su stipresniu kasdieniu savivertės svyravimu. Galų gale, sąryšingumo poreikis taip pat yra nepatenkinamas psichologiškai kontroliuojančioje aplinkoje, kadangi joje atsirandantys vaikai gali būti priversti rinktis tarp asmeninių siekių ir ryšio su tėvais išlaikymo. Tačiau mažai tikėtina, kad toks priverstinis lojalumas gali būti siejamas su giliu, autentišku, paremtu

pasitikėjimu ryšiu – ilgainiui tokie santykiai tampa kupini priešiško ir konfliktų. Assor et al. (2004) nustatė, kad tėvų sąlyginio priėmimo suvokimas siejasi su tuo, kad vaikai juos niekina, o keli kiti tyrimai parodė, kad psichologiškai kontroliuojančius tėvus vaikai suvokia kaip mažai palaikančius (Barber et al., 2005; Galambos et al., 2003). Be to, įrodyta, kad psichologinė kontrolė yra susijusi su nesaugiu prierašumo stiliumi tėvų-vaikų santykiuose (Doyle & Markiewicz, 2005; Karavasilis et al., 2003). Pagal Bowlby, prierašumo stiliai išsivysto pirmaisiais gyvenimo metais santykiuose su vienu iš tėvų ir vėlesniuose gyvenimo etapuose yra perkeltami į kitus tarpusavio santykius per vidinius darbinius modelius (1969). Taigi, vaikų ir tėvų santykių modelis grįstas nepasitikėjimu ir psichologine kontrole neigiamai veikia ne tik tų santykių kokybę, bet ir ateityje kuriamus santykius su bendraamžiais. Apibendrinant, daugybė tyrimų parodo neigiamą psichologiškai kontroliuojančių tėvų įtaką vaiko vystymuisi įvairiose srityse, tad galbūt ir vaikų IT prietaisų naudojimo įpročiai yra jos paveikiami.

Kitas svarbus auklėjimo aspektas yra nuoseklumas. Vaikui svarbu žinoti, ko tikėtis kad jis jaustųsi saugiai. Šeimos nenuoseklumas (ang. *family unpredictability*) pagal Ross ir Hill (2000) tai nuoseklumo trūkumas šeimos narių elgesyje ir reguliavimo sistemoje. Tai reiškia, kad nenuoseklumas atsiranda kai šeimos nariai negali arba nenori pastoviai vykdyti savo šeimyninių įsipareigojimų kaip meilė ar vaiko išlaikymas, arba kai nutrūksta mechanizmai, užtikrinantys lūkesčių pateisinimą – pavyzdžiui, kai įsitikinimas, kad už nusizengimą bus baudžiama, nustoja galioti kai kuriais atvejais, bet iš anksto sunku nuspėti, kokiais. Tėvai ar globėjai yra pagrindiniai šeimyninio nenuoseklumo iniciatoriai, tačiau blogas pasekmes jaučia visi šeimos nariai - augimas chaotiškoje ir nenuosekloje šeimoje susijęs su prastesniu vaikų funkcionavimu (Ross & Hill, 2000). Hill ir kiti (1997) nustatė, kad kuo daugiau nenuoseklumo šeimoje (kaip pažadų nesilaikymas, nereguliarus taisyklių paaisymas), tuo labiau tai skatino vaikus rizikuoti daugiau savo sveikata, finansiniais ištekliais, saugumu, socialiniu ir seksualiniu elgesiu. Taip pat, aukštųjų mokyklų studentų susirgimai bulimija ir depresija bei padidėjęs savikritiškumas siejami su nepastoviu ir nenuosekloje tėvų dėmesingumu ir šiltais jausmais vaikystėje ir paauglystėje (Scalf-McIver & Thompson, 1989). Hightower (1990) longitudinalinis tyrimas parodė, kad trylikamečių suvokimas apie šeimos nenuoseklumą koreliavo su jų psichine sveikata, kai jiems suėjo 50 metų, nors savijautos namuose, tėvų pagarbos ir pasigėrėjimo vaikais įverčiai nekoreliavo su geresne savijauta suaugus.

Nors nėra universalus auklėjimo dimensijų sąrašas, dėl kurių sutiktų dauguma mokslininkų, bet didžioji dauguma autorių sutinka dėl elgesio kontrolės, psichologinės kontrolės, emocinės šilumos ir nuoseklumo svarbos. Dėl to būtent šiuos konstruktus pasirinkta tirti šiame darbe.

1.2. Ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimas ekranais: rekomendacijos ir realybė

Pagal Pasaulinės Sveikatos Organizacijos (toliau PSO) rekomendacijas, vaikai iki dvejų metų neturėtų leisti laiko prieš IT prietaisus, turinčius ekranus, o vaikai iki penkerių metų gali leisti iki valandos per dieną prieš ekranus (tačiau kuo mažiau, tuo geriau) (World Health Organization, 2019). Amerikos Pediatrių Akademijos nurodymais, vaikai iki 18 mėnesių neturėtų naudotis ekranais (ši taisyklė negalioja vaizdo skambučiams, kurių metu bendraujama su šeimos nariais ar kitais žmonėmis). Tarp 18 ir 24 mėnesių amžiaus galima pradėti pažindinti vaikus su medijų pasauliu, tačiau būtina rinktis aukštos kokybės turinio programas ir žiūrėti jas kartu su vaikais, aiškinant ką jie mato. Vaikams nuo 2 iki 5 metų rekomenduojama leisti naudotis ekranais iki 1 valandos per dieną. Šioje amžiaus grupėje nebūtina būti su vaiku visą laiką, kol jis žiūri į ekraną, tačiau privaloma atsakingai parinkti rodomą medžiagą ir vėliau ją aptarti, padėti vaikui įprasinti pamatytus vaizdus. Taip pat rekomenduojama nemitinti vaiko prieš ekraną, neleisti televizoriui ir kitiems prietaisams groti fone, tuo tarpu užsiimant kita veikla, parinkti programas ir programėles su lėtu animacijos ir veiksmo tempu bei su minimaliu blaškančios medžiagos kiekiu, nesinaudoti ekranais mažiausiai vieną valandą iki einant miegoti, nustatyti laikus ir vietas namie, kur nėra jokios elektronikos (pavyzdžiui, vaiko miegamasis kambarys), mokyti vaikus saugiai ir protingai naudotis prieiga prie interneto bei rodyti atžaloms pavyzdį savo elgesiu (American Academy of Pediatrics, 2016).

Jungtinėje Karalystėje su 954 šeimomis atliktas tyrimas parodė, kad darbo dienomis 90% penkiamečių ir šešiamečių televizorių žiūri daugiau nei 2 valandas per dieną, o savaitgalį taip pat leidžia laiką virš pusės vaikų (Jago, Wood, Zahra, Thompson & Sebire, 2015). Šis tyrimas publikuotas dar prieš aktualioms rekomendacijoms įsigaliojus – iki 2016 metų spalio APA nurodymais visi vaikai nuo 2 metų amžiaus galėjo leisti prieš ekranus iki 2 valandų per dieną, tačiau, kaip rodo tyrimas, netgi šios liberalios ribos daugumoje šeimų nebuvo paisomos. Panašus tyrimas atliktas Kinijoje su 8900 šeimomis parodė, kad 57.3% vaikų leido prieš ekranus virš 2 valandų per dieną – tirti vaikai buvo nuo trijų iki šešerių metų (Wu et al., 2016). Australijoje tirti 1004 vaikai, kuriems nuo trijų iki penkerių metų, leidžia prieš ekranus vidutiniškai 113 minučių per dieną (Hinkley et al., 2011). Anot Ernest ir kitų (2014), Jungtinėse Amerikos Valstijose televizorių savo kambaryje turi penktadalis vaikų iki dvejų ir trečdalis vaikų nuo trijų iki ketverių metų. Skaičiuojama, kad vaikai iki šešerių metų leidžia vidutiniškai 2 valandas per dieną žiūrint televizijos laidas ar DVD grotuve paleistus filmukus, 1 žaidžiant vaizdo žaidimus ir 50 minučių prieš kompiuterį. Chen ir Adler (2019) publikuotame tyrime, kuriame palyginti amerikiečių vaikų laikas, leidžiamas prieš ekranus 1997 ir 2014 metais, vaikai iki dvejų metų prieš ekranus leisdavo vidutiniškai 1.32 valandos per dieną 1997 metais ir 3.05 valandos 2014

metais. Vaikai nuo trijų iki penkerių metų prie ekranų leisdavo 2.47 valandos ir 2.56 valandos atitinkamais metais. Mueller (2019) parodė, kad Kanadoje virš 85.3% trimečių viršydavo vienos valandos per dieną prieš ekranus limitą. Neseniai publikuotas dviejų etapų ToyBox tyrimas, kuriame dalyvavo 5529 vaikai nuo 3.5 iki 5.5 metų iš šešių Europos šalių (Belgija, Bulgarija, Lenkija, Graikija, Ispanija, Vokietija). Skirtingose tiriamųjų grupėse dvejuose etapuose nustatyta, kad nuo 66.6% iki 72.5% vaikų bendras laikas, praleistas prieš ekranus viršija rekomenduotiną (Miguel-Berges et al., 2020).

Lietuvoje atliktas tyrimas, kuriame analizuoti 1000 vaikų tėvų atsakymai parodė, kad vaikai pradeda naudotis informacinėmis technologijomis (toliau IT) dar ikimokykliniame amžiuje (Krisiūnienė, 2013). Iš visų apklausoje dalyvavusių respondentų, tik penki procentai įvardino jog jų vaikai susipažino su kompiuteriu mokykliniame amžiuje. Taip pat pastebėta, kad kuo jaunesni vaikai, tuo anksčiau jie pradėjo naudotis IT, kas rodo visuomenėje vykstantį pokytį.

2014 metais Lietuvoje buvo atliktas kitas nedidelis tyrimas apie vaikų naudojimąsi IT, kuriame dalyvavo 43 priešmokyklinio amžiaus vaikų tėvai (Čėsnaite & Bagdonas). Rezultatai atskleidė, kad kiekvienuose namuose yra mažiausiai po vieną kompiuterį. Dauguma tėvų leidžia savo vaikams naudotis kompiuteriais, telefonais, televizoriais, vidutiniškai bent kelis kartus per savaitę apie 1 valandą. Vaikų laikas prie kompiuterio daugiausia būna praleistas žaidžiant įvairius žaidimus, ne tik lavinamuosius. Dauguma tėvų nenustato jokių taisyklių, būnant prie kompiuterio. Dažniausiai pasitaikančios taisyklės tai laiko ribojimas ir sėdėjimas toliau nuo kompiuterio. Daugumoje, nors ne visuose namuose vaikai būna prižiūrimi, kai žaidžia kompiuterinius žaidimus, žaidžia su telefonu arba žiūri televizorių. Didelė dalis tėvų su vaikais kalbasi, ką pamatė per televizorių, tačiau ne visi. Svarbu, kad didelė dalis tėvų galvoja, kad IT teikia tik teigiamą naudą. Prie teigiamų tėvai priskyrė daug savybių: lavina atmintį, mąstymą, dėmesio sukaupimą, rankos ir akies koordinaciją, lavina smulkiąją motoriką, padeda greičiau išmokti rašyti, pažinti raides, skaičius, vaikai greičiau pradeda skaityti, taip pat ugdo pažintinę kompetenciją. O prie neigiamų visi tėvai priskyrė tik tai, kad IT silpnina arba gadina regėjimą.

Naujausias tyrimas (Jusienė ir kt., 2017), atliktas su 769 vaikais nuo pusantrų iki penkerių metų atskleidė, kad trečdalis vaikų darbo dienomis praleidžia prie ekranų nuo 30 min. iki valandos, o savaitgaliais – nuo 1 iki 2 valandų, tačiau nemaža dalis (11 proc. darbo dienomis ir 22 proc. laisvadieniais) naudojami IT 2-3 val. ir daugiau. Dažniausiai ikimokyklinio amžiaus vaikai žiūri televizorių, rečiau naudojami išmanioju telefonu ar planšetiniu kompiuteriu, dar rečiau – kompiuteriu, o

žaidimų konsolė šio amžiaus vaikai beveik nesinaudoja. Tėvai būdami šalia vaiko dažniausiai žiūri TV ar naudojami išmaniuoju telefonu, TV kaip “fonas” dažnai ar beveik visada būna naudojamas 29 proc. tirtų vaikų šeimose.

Apibendrinant, duomenys rodo, kad daug šeimų nesilaiko pagrindinių rekomendacijų, pavyzdžiui, viršija rekomenduojamą ikimokyklinio amžiaus vaikams laiką prie ekranų, leidžia TV kaip foną užsiimant kitomis veiklomis, duoda vaikui savarankiškai naršyti internetą išmaniuosiuose prietaisuose. Ši tendencija galioja ir Lietuvoje, ir kitose pasaulio šalyse.

1.3. Šeimos charakteristikos ryšys su vaikų laiku, praleidžiamu prieš ekranus

Kadangi didelė dalis vaikų pasaulyje ir Lietuvoje naudojami IT ne taip, kaip rekomenduoja pasaulinės sveikatos autoritetai PSO ir APA, tyrėjai susidomėję, kokiose šeimose yra didesnė nusižengimų šioms taisyklėms tikimybė.

Chen ir Adler (2019) parodė, kad Amerikoje daugiau laiko prieš ekranus leidžia vaikai iš tų šeimų, kuriose buvo žemesni tėvų išsilavinimo lygis ir uždarbis. Jusienė ir kiti (2017) parodė, kad Lietuvoje ilgiau prie ekranų būna vyresni vaikai, taip pat tie, kurių tėvų išsilavinimas yra vidurinis arba žemesnis. Suomijoje tarp tirtų 864 ikimokyklinio amžiaus vaikų taip pat reikšmingai mažiau IT naudojami tie, kurių tėvai buvo labiau išsilavinę – mechanizmas paaiškinamas taip, kad tokie tėvai toleruoja trumpesnį laiką prieš ekranus, patys mažiau naudojami ekranais prie vaikų, priskiria didesnę svarbą vaikų laiko prieš ekranus ribojimui ir jaučia mažesnę visuomenės spaudimą leisti vaikams naudotis IT (Määttä et al., 2017).

Xu, Wen ir Rissel (2015) savo sisteminėje apžvalgoje pasiūlė konstruktus, apimančius tėvų elgsenas koreliuojančias su vaikų naudojimu IT prietaisais paskirstyti į penkias kategorijas: auklėjimo praktika (ang. *parenting practices*), tėvų vaidmenų modeliavimas (ang. *role modeling*), kaip tėvai vertina vaikų elgesį, susijusį su IT naudojimu (ang. *parental perceptions of children's screen viewing behaviors*), tėvų saviveiksmingumas (ang. *self-efficacy*) ir bendras auklėjimo stilius (ang. *general parenting style*). Į pirmąją sąvoką įtrauktas taisyklių nustatymas dėl naudojimosi IT prietaisais laiko trukmės ir turinio (daugumoje atvejų neigiama koreliacija su vaikų laiku prieš ekranus, nors yra ir priešingų įrodymų), televizijos žiūrėjimas kartu su vaiku (teigiama koreliacija), prižiūrėjimas, ar paisoma taisyklių (nerasta reikšmingo ryšio), valgymas be televizijos žiūrėjimo (neigiama koreliacija) bei vaikų raginimas leisti laiką aktyviai (neigiama koreliacija). Antroji sąvoka apima tai, kiek laiko ir kaip patys tėvai leidžia prieš ekranus (teigiama koreliacija, įrodyta devyniuose darbuose). Trečioji

apima tėvų vertinimą, ar vaikai leidžia per daug laiko su IT prietaisais (teigiama koreliacija), ar televizija padeda (teigiama koreliacija), ar verčiau kenkia (neigiama koreliacija arba nerasta ryšio). Saviveiksmingumą jie apibrėžė kaip pasitikėjimo, kad tėvai gali pasakyti vaikams „ne“, lygį (neigiama koreliacija, įrodyta keturiuose darbuose). Penktasis konstruktas aiškinamas per klasikinę Maccoby ir Martino stilių klasifikaciją (neigiama koreliacija su autoritetiniu stiliumi).

Auksčiau minėta apžvalga pateikė išvadą, kad dažniausiai tiriamas ir labiausiai atitinkantis rodiklis, nurodantis vaikų iki 6 metų prieš ekranus leidžiamą laiką, yra jų tėvų prieš ekranus leidžiamas laikas (Xu, Wen & Rissel, 2015). Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje atliktas tyrimas parodė, kad tėvų, žiūrinčių televiziją 2-4 valandas per dieną, dukros 4-10 kartų dažniau nei kiti vaikai patys žiūrėjo televiziją virš 4 valandų per dieną, o sūnams tokia pati priklausomybė pasitvirtino kai tėvai žiūrėjo šiek tiek daugiau – virš 4 valandų per dieną (Jago, Fox, Page, Brockman, & Thompson, 2010).

Amerikoje atliktas tyrimas parodė, kad svarbi yra vaikų priežiūros forma – iš tirtų 8950 vaikų, tie, kurie dienos metu buvo vaikų centruose (lietuviško darželio atitikmuo), leido mažiausiai laiko prieš ekranus – nors ir šis buvo vidutiniškai 3.6 valandos, daug daugiau nei rekomenduojama. Palyginimui, vaikai, kurie leido laiką tik namie su tėvais, prieš ekranus praleisdavo 4.4 valandos, prižiūrimi pašalinių – 5.5 valandos, o leidžiantys laiką Head Start programoje, skirtoje vaikams iš socialiai remtinių šeimų – 4.2 valandos (Tandon, Zhou, Lozano & Christakis, 2011).

Australijoje atliktas tyrimas (Hinkley, Carson, Kalomakaefu & Brown, 2017) su 575 ikimokyklinio amžiaus vaikų motinomis parodė, kad motinų suvokimas apie laiko prieš ekranus poveikį socialiniams ir pažintiniams įgūdžiams turėjo didelę įtaką motinų suvokimui, koks prieš ekraną praleistas laikas yra tinkamas jų vaikui, o tai koreliavo su faktiniu vaikų prieš ekranus leidžiamam laikui. Europoje atliktas Toy-Box tyrimas taip pat parodė, kad vaikai daugiau laiko leidžia prie ekranų, kai tėvai turi neigiama nuomonę apie laiko prieš ekranus ribojimą ir kai jie nėra susipažinę su rekomendacijomis (Miguel-Berges et al., 2020). Taigi, tėvų žinios ir požiūris į IT daug reiškia. Tai yra svarbu, ypač atsižvelgiant į iš Čėsnaitės ir Bagdono (2014) lietuviško tyrimo padarytą išvadą, kad tėvai turi nepakankamai žinių apie IT naudojimą priešmokyklinio amžiaus vaikams – jie nesuvokia kaip tiksliai ekranai veikia jauno žmogaus psichikos formavimosi procesą ir mato vien IT plusus.

Namų aplinka tai dar vienas svarbus aspektas. Anot Veldhuis ir kitų (2014), IT prietaisų kiekis namie teigiamai koreliuoja su vaikų prieš ekranus praleidžiamu laiko kiekiu, o vaikai, kurie turi TV arba kompiuterį ar žaidimų konsolę savo miegamajame, yra linkę žiūrėti laidas daugiau nei 2 valandas per parą arba žaisti video žaidimus virš 30 minučių per dieną. Kokybinis tyrimas, kuriame tirtos

priežastys, susijusios su tėvų sprendimu įrengti IT prietaisą vaikų kambaryje (Crowder et al., 2012), parodė, kad tėvų nuomone, tai padeda vaikų migtymo rutinoje (pavyzdžiui, vaikai yra savo kambaryje ir žiūri filmukus iki to laiko, kai reikia išjungti televizorių ir užmigti), kad tai leidžia kiekvienam šeimos nariui žiūrėti tai, kas jam patinka vietoj dalinimosi prietaisu, bei užkerta kelią vaikų pešimuisi. Toje pačioje publikacijoje pažymima, kad kai IT prietaisas jau yra vaiko kambaryje, labai sunku jį iš ten pašalinti, tad geriausia būtų, kad jis iš viso ten neatsirastų.

2018 metais pasirodė darbas, kuriame apžvelgta prieinama literatūra apie vaikų naudojimąsi išmaniais telefonais (Gladkaya, Gundlach, Bergert, Baumann, & Krasnova). Ankstesniuose darbuose dažnai buvo atsižvelgiama į televizijos žiūrėjimą, tačiau technologijos sparčiai keičia realijas ir dabar vis dažniau nors vaikai neturi sąlyčio su televizoriumi, tai jų laikas, praleistas sąlytyje su IT yra labai ilgas, ir būtent išmanieji telefonai tapo prieinamiausia jų forma. Anot autorių, vaikai iki 6 metų linkę dažniau naudotis išmaniais telefonais kai jie vyresni, yra moteriškos lyties, taip pat priklausomai nuo tėvų charakteristikos: kokiai etninei grupei priklauso, kai turi žemesnį socioekonominį statusą, kai turi psichinės sveikatos problemų, kai yra jaunesni bei kai neįveda taisyklių dėl išmaniojo telefono naudojimosi. Pažymima, kad vyresnių vaikų (7-12 metų) grupėje ir per griežti reikalavimai dėl naudojimosi telefonu, ir jų visiškas nebuvimas siejasi su didesniu naudojamumu, taip pat tėvų noras įvesti informacines technologijas kaip mokymosi priemonę, nedemokratiškas arba nenuoseklus ir pernelyg reikalaujantis auklėjimo stilius.

Park & Park (2014) panašioje apžvalgoje tarp rizikos faktorių vaikystėje tapti priklausomam nuo išmaniųjų telefonų išskyrė jauną amžių, vyrišką lytį, vienturtystę ar mažesnę skaičių vaikų namų ūkyje, edukacinės institucijos nelankymą, žemesnį tėvų uždarbį ir išsilavinimą, jaunesnį tėvų amžių, situaciją, kai abu tėvai šeimoje dirba, kai taiko atlaidų auklėjimo stilių ir kai tėvai patys daug naudojami išmaniais telefonais bei kai turi teigiamas nuostatas jų atžvilgiu.

1.4. Ekranai ir taisyklės

Labai svarbus, tačiau nevienareikšmiškas veiksnys tai aiškių taisyklių apibrėžimas šeimoje. Daugumoje apžvelgtų tyrimų tai neigiamai koreliuoja su vaikų laiku prieš ekranus, nors pavieniai darbai ryšio nerado ar netgi nustatė teigiamą (Xu, Wen & Rissel, 2015). Pavyzdžiui, tarp JAV penkiamečių (n=3067) iš šeimų, kur laikas buvo ribojamas ir taisyklės buvo nustatytos iš anksto, vaikai buvo mažiau linkę žiūrėti televiziją virš 2 valandų per dieną, tačiau dažniau leisdavo virš pusvalandžio žaidžiant kompiuteriu ir konsole (Veldhuis, van Grieken, Renders, HiraSing, & Raat, 2014). Jago ir kiti (2011) parodė atskleidė ryšį tarp to, kiek tėvai apriboja televiziją, priverčia vaikus paisyti taisyklių

(ang. *high-restriction family*) ir kiek vaikai iš tikrųjų jos žiūri. Europoje atliktas naujesnis tyrimas taip pat parodė, kad vaikų leidžiamas laikas prieš ekranus stipriai susijęs su tėvų taisyklių nustatymo įgūdžiais (Miguel-Berges et al., 2020).

Tėvų intervencijas pabandyta atskirti ir išaiškinti, kas tiksliai veikia, o kas – ne. Su taisyklėmis susijusi tėviško tarpininkavimo sąvoka (ang. *parental mediation*), tai – tėvų taikomų strategijų visuma, efektyviai apsauganti vaikus nuo negatyvių IT naudojimo įpročių susiformavimo ir pasekmių (Clark, cit. iš Hefner, Knop, Schmitt & Vorderer, 2018). Hefner ir kiti (2018) išvardino keturias kategorijas, prie kurių galima priskirti tėvų intervencijas: ribojantis tarpininkavimas (ang. *restrictive mediation*, į jį įeina veiksmai, kuriais siekiama įvesti taisykles ir apibrėžti laiką bei medijų turinį), aktyvus tarpininkavimas (ang. *active mediation*, tai tėvų siekimas išaiškinti medijų turinį ir perteikti vaikams savo nuostatas jų atžvilgių), IT prietaisų naudojimas kartu su vaikais (ang. *co-use*) ir stebėjimas (ang. *monitoring*, į kurį įeina tikrinimas, prie kokio turinio vaikas turi prieigą, kaip laikosi nustatytų taisyklių). Tiesa, būtent šio tyrimo dalyviai buvo vyresni (8-14 metų), tačiau tėviškų intervencijų skirstymas išlieka aktualus ir jaunesniems vaikams.

Hefner ir kitų (2018) tyrimo rezultatai atskleidė, kad ribojantis tarpininkavimas sukelia priešingą efektą ir siejasi su problematišku įsitraukimu į mobiliųjų telefonų naudojimąsi, o aktyvus tarpininkavimas ir IT prietaisų naudojimas kartu su vaikais neigiamai koreliuoja su šiuo konstruktu. Paskutinė kategorija, stebėjimas, nebuvo statistiškai reikšminga. Ribojantis tarpininkavimas – tai įdomiausia kategorija iš visų išskirtų, sukianti daugiausia diskusijų akademinėje terpėje, nes skirtingų tyrimų rezultatai yra nekonkluzyvūs. Būdas, kuriuo įvedamos tam tikros taisyklės, yra reikšmingas jų efektyvumui: vaikai, kurių tėvai palaiko vaikų autonomiją išklausdami jų perspektyvas ir derėdamiesi dėl visiems priimtinių ribų nustatymo, dažniau sulaukia pageidaujamo elgesio (Valkenburg et al, 2013), kuomet bausmių pabrėžimas, neigiamų jausmų sukėlimas kaip nerimas, kaltė yra mažiau efektyvus ir ilgainiui kelia pasipriešinimą (Sasson & Mesch, 2014; Valkenburg et al., 2013).

Kitaip kategorizuoti taisykles pasiūlė D'Angelo ir Moreno (2019), išskirdami gairių aptarimą, laisvus nuo ekranų laikus ir lasvas nuo ekranų erdves. Į gairių aptarimą įeina kalbėjimas, taisyklių nustatymas ir IT prietaisų naudojimas kartu su vaikais. Laikai, kuriais nutarta nesinaudoti IT technologijomis, dažniausiai susiję su vakariene. Nustatyta, kad motinų ir tėvų IT naudojimas valgio metu siejasi su ilgesniu laiku, vaikų leidžiamu prieš IT prietaisus (Birken et al., 2011; Tsang, Darlington, Ma & Haines, 2018). Galų gale, į erdvių be ekranų kategoriją dažniausiai įtraukiami

draudimai neštis IT prietaisus į miegamuosius kambarius, tačiau šių taisyklių grupė dažniausiai susidurdavo su tiriamųjų nepasitenkinimu ir pasipriešinimu.

1.5. Ekranų ir auklėjimo būdų sąsajos

Į tėvų auklėjimo būdų įtaką taip pat atsigręžė keli tyrėjai. Schary, Cardinal ir Loprinzi (2012) parodė, kad auklėjimo stilius turi reikšmingą įtaką vaikų naudojimuisi IT. Autoritetinį stilių taikančių tėvų vaikai praleisdavo prie ekranų mažiausiai laiko tiek darbo dienomis, tiek savaitgaliais. Howe et al. (2017) tyrime parodė panašią tendenciją: autoritetinių motinų ir jų partnerių bei atleidžiamų motinų vaikai žiūrėjo reikšmingai daugiau televizijos nei autoritetinį stilių taikančių motinų ir jų partnerių. Tame pačiame tyrime nerasta ryšio tarp vaiko temperamento ir televizijos žiūrėjimo laiko, bet pastebėta, kad aktyvus šeimos laiko leidimo būdas siejasi su trumpesniu laiku, praleistu prieš ekraną. Užtat Langer, Crain, Senso, Levy ir Sherwood (2014) nors rado teigiamą ryšį tarp autoritarinio ir atlaidaus stiliaus ir tikimybės, kad vaikai leis prieš ekranus labai daug laiko, tačiau šiame tyrime sąsaja tarp vaikų fizinio aktyvumo skatinimo ir laiko prieš ekranus leidžiamo nepasitvirtino. Tyrimas su vyresniais vaikais parodė, kad atleidžiamų motinų vaikai daug dažniau praleisdavo virš 4 valandų per dieną prie televizoriaus, nei autoritetinių ir autoritarinių (Jago, Davison, Thompson, Page, Brockman, & Fox, 2011). Liečiamuoju telefonu taip pat ilgiau naudojasi tie vaikai, kurių tėvai yra labiau leidžiantys ar autoritariniai, mažiau autoritetiniai, turi žemesnį išsilavinimą, patys yra labiau prisirišę prie savo telefonų ir mato daugiau naudos, o mažiau žalos iš to, kad vaikai naudojami telefonais (Konok, Bunford & Miklosi, 2019). Kiti tyrėjai parodė, kad autoritetinis stilius taikomas tėvų, kai vaikui buvo 3 metai, siejosi su trumpesniu laiku, kurį po metų šie vaikai leido prieš ekranus, palyginus su autoritarinių ir atleidžiamų tėvų vaikais (Detnakintra, Trairatvorakul, Pruksananonda, & Chonchaiya, 2019). Van der Geest, Mérelle, Rodenburg, Van de Mheen ir Renders (2019) naujame tyrime lygino visų keturių auklėjimo stilių įtaką vaikų ekranų laikui, o jų tyrime dalyvavo virš 4000 tėvų iš Olandijos. Įdomu, kad neįsitraukęs auklėjimo stilius buvo būdingas virš trečdaliui tėvų ir buvo populiariausias, o kituose tyrimuose šis stilius dažnai yra praleidžiamas. Tuo tarpu, autoritetinis auklėjimo stilius priskirtas mažiausiai tėvų daliai, tik 14.8%. Taigi, tyrimas parodė, kad autoritetinis stilius reikšmingai siejosi su trumpesniu ekranų naudojimosi laiku pas berniukus, o neįsitraukęs stilius turėjo ryšį su ilgesniu ekranų naudojimosi laiku ir pas mergaites, ir pas berniukus – bet visa tai galiojo tik toje grupėje, kur tyrime dalyvaujantis tėvas turėjo būtent vidurinį išsilavinimą. Veldhuis ir kiti (2014) nustatė, kad, nors tarp autoritetinių ir autoritarinių tėvų vaikų yra mažesnis vidurkis laiko, leidžiamo prieš ekranus (lyginant su neįsitraukusių ir atleidžiamų tėvų vaikais), tačiau šis skirtumas buvo nedidelis ir daug didesnę ryšį pastebėta tarp socialinės ir fizinės namų aplinkos ir vaikų laiku, leidžiamu prieš ekranus.

Sanders, Parent, Forehand ir Breslend (2016) bandė paaiškinti vaikų prieš ekranus leidžiamo laiko kiekio ir auklėjimo būdų (emocinės šilumos ir elgesio kontrolės) sąsajas per tarpinį kintamąjį – su technologijomis susijusiomis auklėjimo strategijomis. Tai tas pats, ką kiti tyrėjai apibrėžė kaip tėvišką tarpininkavimą. Tyrimo dalyviai buvo padalinti į tris amžiaus grupes: nuo 3 iki 7 metų, nuo 8 iki 12 ir nuo 13 iki 17. Visose amžiaus grupėse tiek emocinė šiluma, tiek elgesio kontrolė teigiamai koreliavo su IT auklėjimo strategijomis, o šios neigiamai koreliavo su faktiškai prieš ekranus leidžiamu laiku. Būtent pas ikimokyklinio amžiaus vaikus emocinė šiluma turėjo beveik dukart stipresnį ryšį su tarpiniu kintamuoju, palyginus su elgesio kontrole bei emocinės šilumos svarba kitose amžiaus grupėse. Kitose amžiaus grupėse šie du bruožai tiek pat siejosi su tarpiniu kintamuoju. IT reguliavimo strategijos taip pat turėjo stipriausią sąsają su faktiškai prieš ekranus leidžiamu laiku pas mažiausius vaikus, o silpniausią – pas vyriausius vaikus.

Bandant paaiškinti, kodėl auklėjimo stilius siejasi su jaunimo naudojimu IT, Hong Kongo tyrėjai pasiūlė struktūrinį modelį (Kwan & Leung, 2017). Anot autorių, auklėjimo stilius – autoritetinis, autoritarinis arba atlaidus – leidžia nuspėti prieraišumo stilių (saugų arba nesaugų), o šis yra susijęs su savireguliacija – impulsų kontrole ir tikslų nustatymu. Pastarasis kintamasis neigiamai koreliuoja su priklausomybe nuo išmaniojo telefono naudojimo. Šiame modelyje stipriausiu indikatoriumi buvo autoritetinis auklėjimo stilius, tačiau ir atlaidus buvo siejamas su gera savireguliacija ir žema tikimybe tapti priklausomam, nors ryšys buvo šiek tiek silpnesnis. Vokietijos tyrėjai taip pat įrodė, kad saugus prieraišumo stilius neigiamai koreliuoja su problematišku įsitraukimu į mobiliųjų telefonų naudojimąsi (Hefner et al., 2018). Nors abiejų tyrimų dalyviai buvo vyresni, bet prieraišumo mechanizmas sukuriamas pirmaisiais gyvenimo metais ir dažniausiai nesikeičia laikui bėgant, taigi gali būti, kad per šią prizmę galima paaiškinti bent dalį to, kas vyksta ir su mažais vaikais. Sąsajas su savireguliacija dalinai pagrindžia Domoff, Lumeng, Kaciroti ir Miller (2017) tyrimas, atliktas šeimose su žemesniu socioekonominiu statusu, kurio metu paaiškėjo, kad dažniau televiziją valgymo metu žiūrėjo būtent tie priešmokyklinio amžiaus vaikai, kurie pasižymėjo nuotaikų nestabilumu ir polinkiu stipriai reikšti neigiamas emocijas kaip pyktį ar susierzinimą. Autoriai aiškina silpną emocijų reguliaciją kaip veiksnį, reikalaujantį iš tėvų papildomų vaiko ramino strategijų, nors galbūt mechanizmas veikia ir į kitą pusę ir perteklinis televizijos žiūrėjimas netinkamose situacijose lemia blogesnius vaikų savireguliacijos įgūdžius.

Pastarojo tyrimo autoriai (Hefner et al., 2018) priėjo išvadą, kad labai svarbiu mediatoriumi yra atvira ir empatiška komunikacija tarp tėvų ir vaikų bei bendrai geri santykiai. Tai veda prie diskusijos apie pavienius auklėjimo būdų dimensijas, pavyzdžiui, emocinės šilumos. Detnakintra ir kiti (2019)

parodė, kad padidėjusi interakcija tarp motinos ir vaiko, kai jam buvo 18 mėnesių, siejosi su trumpesniu nei tarp bendraamžių laiku, leidžiamu prieš ekranus, kai šiems vaikams sukako 2 ir 3 metai. Iš to galima priėti prielaidą, kad tėvų emocinė šiluma gali būti reikšminga vaikų prieš ekranus leidžiamam laikui. Tarp depresijos apraiškų yra rodomos emocinės šilumos stoka, o depresijos simptomus rodančių motinų vaikai beveik du kartus daugiau laiko leido prieš televizorių, palyginus su kitų motinų vaikais – įdomu, kad kitiems IT prietaisams ši išvada negaliojo (Park et al., 2018). Nergiz et al. (2020) parodė, kad motinų žemas vaiko priėmimo lygis ir aukštas apleidimo (ang. *neglect*) įvertis siejasi su pertekliniu ikimokyklinio amžiaus vaikų sąlyčiu su IT prietaisais su ekranais. Tačiau Veldhuis ir kiti (2014) savo tyrime su penkiametiais priėjo priešingą išvadą: kuo didesnis tėvų įsitraukimas (ang. *involvement*), tuo daugiau laiko vaikai praleisdavo prieš ekranus. Įsitraukimas šiame tyrime buvo matuojamas kaip emocinės šilumos ekvivalentas, kadangi remiantis į šį rodiklį kartu su rūstumu (ang. *strictness*) tėvai buvo priskirti prie vieno iš keturių klasikinių auklėjimo stilių.

Jago ir kiti (2015) parodė silpną, bet reikšmingą ryšį tarp tėviškos elgesio kontrolės bei rūpestingumo ir trumpesnio televizoriaus žiūrėjimo laiko tarp vaikų. Šie tyrėjai įvedė dar vieną kintamąjį – saviveiksmingumą, kas yra tėvų įsitikinimas apie tai, kiek jie gali kontroliuoti vaiko prieš ekranus leidžiamą laiką. Šis kintamasis daug ir reikšmingai koreliavo su faktišku laiku, praleistu prieš ekranus. Brazilijoje atliktas tyrimas (Goncalves, Byrne, Viana & Trost, 2019) taip pat parodė, kad tėvų saviveiksmingumas ribojant laiką prie ekranų yra reikšmingas, o šis kintamasis savaime yra susijęs su pačių tėvų prie ekranų leidžiamu laiku – kuo daugiau jo yra, tuo mažiau tėvai jaučiasi įgalinti drausti žiūrėti į ekraną savo vaikams. Hwang, Choi, Yum ir Jeong (2017) parodė, kad autoritetinis auklėjimo stilius teigiamai koreliuoja su tėvų saviveiksmingumu, o atlaidus stilius turi neigiamą ryšį su šiuo konstruktu – kadangi šie stiliai skiriasi būtent elgesio kontrolės lygiu, tikėtina, kad saviveiksmingumas yra glaudžiai susijęs su šiuo kintamuoju. Taip pat jie parodė, kad tėvų saviveiksmingumas, kartu su griežtumu ir tėvų tikėjimu atitinkamu vaikų atsaku į savo veiksmus (ang. *response-efficacy*) tai bruožai, kurie siejami su efektyvia tėvišku tarpininkavimu. Australijos tyrėjai irgi parodė, kad tėvų saviveiksmingumas kartu su taisyklių nustatymu neigiamai koreliuoja su bendru laiku, ikimokyklinukų leidžiamu prieš ekranus (Downing, Hinkley, Salmon, Hnatiuk & Hesketh, 2017). Tačiau tarp vyresnių vaikų tėvų labai kontroliuojantis auklėjimo stilius siejamas su dažnesniu išmaniųjų telefonų naudojimu (Seo & Choi, 2017; Lee et al., 2016), taip pat kaip auklėjimo stilius, stokojantis demokratijos (Bae, 2015). Domoff ir kiti (2017) tyrimo rezultatai atskleidė, kad priešmokyklinio amžiaus vaikai dažniau žiūri televiziją valgymo metu ir tada, kai tėvai perdėtai reaguoja į vaiko elgesį (ang. *over-react*), ir kai visai nevaržo laisvės (ang. *lax parenting style*).

Namų ūkio chaosas (ang. *household chaos*) tai konstruktas, nusakantis padidėjusį sąmyšio, dezorganizacijos, skubotumo lygį namuose, ir jis taip pat turi įrodytą ryšį su tuo, kiek laiko vaikai praleidžia prieš ekranus, kiek jie naudojami ekranais likus vienai valandai iki miego ir ar IT yra prieinami jų miegamuosiuose kambariuose (Emond et al., 2018). Jis siejamas su tėvų nenuoseklumu. Seo ir Choi (2017) parodė, kad nenuoseklus auklėjimas siejasi su pertekliniu išmaniųjų telefonų naudojimu tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų.

Remiantis aukščiau išvardintų autorių išvadomis, daroma prielaida, kad auklėjimo būdai turės reikšmingą ryšį su tuo, kiek ir kaip vaikai naudojami IT prietaisais. Tikėtina, kad emocinė šiluma neigiamai koreliuos su laiku, vaikų leidžiamu prieš ekranus ir netinkamomis aplinkybėmis, kuriomis naudojamos IT prietaisais. Nors yra ir atvirkštinių ryšių patvirtinančių įrodymų, bet jų rasta mažiau. Elgesio kontrolės dimensija tikėtina, kad turės neigiamą ryšį su nepageidaujamos IT praktikomis, jei šis auklėjimo būdas nebus per stipriai išreikštas ir nebus labai susietas su psichologine kontrole, kuri savo ruožtu tikėtina, kad visada turės teigiamą ryšį. Galų gale, daroma prielaida, kad ir nenuoseklumas bus susietas su netinkamu IT prietaisų naudojimu.

1.6. Tyrimo problema, tikslas ir uždaviniai

Apibendrinant, yra mažai tyrimų, kurie kompleksiskai vertintų auklėjimo aspektus, veikiančius vaikų naudojimąsi ekranais – dažniausiai lyginami auklėjimo stiliai arba kažkoks vienas konstruktas. Trūksta literatūros, kuri atskirtų psichologinę kontrolę nuo elgesio kontrolės kai žiūrima į auklėjimo būdų sąsajas su vaikų naudojimu IT prietaisais, verčiau yra kalba apie bendrą taisyklių nustatymą, priežiūrą ir kontrolę. Literatūroje apie vaikų auklėjimą šie du kontrolės būdai yra atskirti. Lietuvoje iš viso nerasta tyrimų, rodančių, kokių tėvų vaikai labiausiai linkę netinkamai naudotis informacinėmis technologijomis, o labai svarbu žinoti, kokiose šeimose yra didžiausia problemų iškilimo tikimybė ir kokios tėvų kompetencijos turi būti ugdomos.

Taigi, šio darbo **tikslas** yra įvertinti ryšius tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi ekranais ir tėvų auklėjimo būdų. Tėvų auklėjimas apibrėžiamas keturiomis anksčiau išvardintomis dimensijomis: elgesio kontrolė, psichologinė kontrolė, emocinė šiluma ir nuoseklumas. Vaikų naudojimas ekranais nustatymui matuojama naudojimosi trukmė, aplinkybės, kuriomis vaikas gauna naudotis IT prietaisu: valgio metu, migdant, žaidimo fone, vieta, kurioje yra prieinami IT prietaisai, taisyklių dėl IT prietaisų naudojimosi apibrėžtumas, savarankiškas naudojimas IT prietaisais. Taigi, iš to išplaukiantys tyrimo **uždaviniai** yra:

1. Įvertinti, ar ir kaip tėvų auklėjimo būdai siejasi su tuo, kiek laiko vaikai leidžia naudodamiesi IT prietaisais, turinčiais ekranus, darbo dienomis bei laisvadieniais;
2. Aiškintis, ar ir kaip tėvų auklėjimo būdai siejasi su vaikų naudojimosi skirtingais IT prietaisais, turinčiais ekranus;
3. Įvertinti, kaip tėvų auklėjimo būdas siejasi su tuo, kokiose situacijose ir kontekstuose jie vaikams leidžia naudotis IT prietaisais;
4. Įvertinti, kaip tėvų auklėjimo būdai siejasi su tėvų taikomomis IT prietaisų naudojimosi taisyklėmis;
5. Nustatyti, ar ir kaip tėvų išsilavinimas siejasi su jų auklėjimo būdais ir vaikų naudojimosi ekranais;
6. Aiškintis, kokie tėvų auklėjimo būdai bei vaikų naudojimąsi ekranais reguliuojančios taisyklės, kontekstai, aplinkybės leidžia prognozuoti, ar vaikai viršija rekomenduojamą ekranų laiką darbo dienomis bei laisvadieniais.

2. Tyrimo metodika

Tyrimo duomenys buvo renkami 2018 metų balandžio – lapkričio mėnesiais. Buvo apklausti ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvai iš įvairių Lietuvos vietovių, vaikų amžius svyravo nuo 37 mėnesių (3.1 metų) iki 71 mėnesių (5.9 metų), vidurkis 58.04 mėnesio (4.84 metų, SD=7.25 mėn.). Tyrime sudalyvavo 203 vaikų tėvai, tačiau tinkamų analizei anketų buvo 155. Vaikų lytis pasiskirstė maždaug tolygiai: 47.1% (n=73) imties sudarė mergaitės, o 52.9% (n=82) – berniukai. 89.4% atvejų klausimynus pildė vaikų motinos, o 10.6% tėčiai. Tėvai buvo nuo 24 iki 47 metų, amžiaus vidurkis – 33.85 metų (SD=5.19). 87.7% (n=136) pateikė informaciją apie savo išsilavinimą: 75.5% (n=107) turėjo aukštąjį universitetinį, 6.5% (n=10) – aukštąjį neuniversitetinį, o 4.5% (n=7) – vidurinį profesinį.

Tyrimas yra didesnio mokslinio tyrimo „Šiuolaikinės informacinės technologijos ir mažų vaikų sveikata“ (vadovė R. Jusienė) dalis. Jam atlikimui gautas Vilniaus regioninio bioetikos komiteto leidimas (2017-04-11 Nr. 158200-17-906-417). Tyrimą 2017-2018 metais finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. GER-006/2017).

Duomenys rinkti pagal tyrėjų sudarytą anketą (Jusienė ir kt., 2017; Jusienė ir kt., 2019), kurioje tyrimo klausimai buvo suskirstyti į kelis blokus. Šiame darbe nagrinėjami tik kai kurie duomenys, surinkti tyrimo metu. Klausimai pagal temas buvo suskirstyti taip:

1. Sociodemografiniai veiksniai: tėvų išsilavinimas, tėvų ir vaikų amžius, lytis, kas pildė klausimą.
2. Vaikų naudojimas IT prietaisais bei tėvų nustatomos taisyklės, susijusios su tuo. Čia buvo įtraukti klausimai kaip bendra IT prietaisų naudojimo trukmė darbo dienomis ir laisvadieniais, naudojimosi trukmė konkrečiais prietaisais darbo dienomis ir laisvadieniais, televizoriaus įjungimas fone, kai niekas jo nežiūri, vaikų naudojimas IT prietaisais neatsiklausius, tėvų žinojimas, ką vaikai veikia kai leidžia laiką su prietaisais, valgymas su įjungtu ekranu, prietaisų kiekis vaikų kambaryje, tai, ar yra nustatomos tam tikrų prietaisų naudojimosi taisyklės ir ar namuose jų nuosekliai laikomasi. Atsakant į klausimus apie bendrą prieš ekranus praleidžiamą laiką atskirai darbo dienomis ir laisvadieniais, tėvams duota pasirinkti iš septynių variantų: „Vaikas visai nebūna prie ekranų“, „15-30 min. per dieną“, „30 min – 1 val. per dieną“, „1 – 2 val. per dieną“, „2 – 3 val. per dieną“, „3 – 4 val. per dieną“ ir „4 val. ir daugiau per dieną“. Atsakant į klausimus apie vaikų praleidžiamą laiką atskirai darbo dienomis ir laisvadieniais prie konkrečių penkių ekranų: televizoriaus, išmaniojo telefono, planšetės, kompiuterio ir žaidimų

konsolės, tėvai galėjo vertinant pasirinkti vieną iš penkių pasiūlytų laiko gairių: „Vaikas šiuo prietaisu beveik nesinaudoja“, „Iki 1 val. per dieną“, „1 – 2 val. per dieną“, „2 – 3 val. per dieną“ ir „Daugiau nei 3 val per dieną“. Atsakinėjant į klausimus apie tai, ar kai vaikui naudojantis IT prietaisais be suaugusiųjų priežiūros, tėvai žino, ką jis veikia su šiuo prietaisu bei ar būna, kad vaikas pradeda naudotis IT prietaisu neatsiklausęs tėvų (pvz., slapčia), galima buvo pasirinkti vieną iš keturių atsakymo variantų: „Ne, niekada“, „Kartais“, „Dažnai“ ir „Beveik visada“. Į klausimą apie tai, kaip dažnai vaikas valgo naudodamasis planšete, išmaniuoju telefonu, kompiuteriu ar kitu prietaisu, buvo penki atsakymo variantai: „Beveik niekada arba niekada“, „Kelis kartus per mėnesį“, „Kelis kartus per savaitę“, „Beveik kasdien“ ir „Kiekvieno maitinimo metu arba visada“. Siekiant iširti namų aplinką, buvo pateiktas klausimas, kuriame tėvų prašoma pažymėti visus prietaisus, kurie yra vaiko kambaryje (planšetė, televizorius, kompiuteris, išmanusis telefonas ir kita – tada prašoma įrašyti, koks) arba galima buvo pažymėti atsakymą kad vaiko kambaryje nėra laikomi IT prietaisai. Šiame darbe atsižvelgiama tik į susumuotą prietaisų skaičių kambaryje. Tai, ar dažnai namie esant žmonėms TV būna įjungtas (foninis TV), nors niekas jo nežiūri, buvo prašoma įvertinti skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškė „Beveik niekada“, o 5 - „Beveik visada“. Galų gale, į klausimus, ar šiuo metu yra taisyklės, apibrėžiančios, kiek laiko ir kuriuo metu vaikas gali naudotis IT prietaisais - televizoriumi, išmaniuoju telefonu, planšete, kompiuteriu ir žaidimų konsole, galima buvo atsakyti pasirenkant iš keturių variantų: „Nėra taisyklių, vaikas gali laisvai naudotis šiuo prietaisu“, „Yra taisyklės, tačiau ne visada pavyksta jų laikytis“, „Yra taisyklės, kurių nuosekliai laikomės“ bei „Vaikas šiuo prietaisu nesinaudoja arba neleidžiama jam naudotis“. Tam, kad išvesti bendrą įvertį kaip namie laikomasi taisyklių dėl visų IT prietaisų naudojimosi, buvo skaičiuojamas vidurkis, atsižvelgiant tik į tuos prietaisus, kuriais vaikas naudojasi.

3. Tėvų taikomų auklėjimo būdų įvertinimas, sudarytas remiantis Aunuola ir Nurmi (2005) modifikuota Block'o auklėjimo klausimyno versija, vėliau Sebre ir kitų (2015) pritaikyta ikimokyklinio amžiaus vaikams. Dar vėliau (2018 metais, iš elektroninio Jusienės ir Sebre susirašinėjimo) šis klausimynas papildytas teiginiais iš Alabama auklėjimo klausimyno apie nenuoseklumą. Tyrime naudotą klausimyną sudaro trisdešimt teiginių apie auklėjimą, kuriuos tėvai turėjo įvertinti nuo 1 iki 5 (atitinkamai nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“) priklausomai nuo to, kiek sutinka su jais. Faktorinės analizės būdu buvo išskirtos trys auklėjimo dimensijos (Sebre et al., 2015) – emocinė šiluma, psichologinė kontrolė, elgesio kontrolė. Vėliau, klausimyną papildžius nenuoseklumo skale, buvo atliktas žvalgomasis tyrimas Latvijoje

ir Lietuvoje su daugiau nei šimtu dalyvių, vaikus auginančių tėvų. Visų skalių patikimumo rodikliai buvo geri (elektroninis Jusienės ir Sebre susirašinėjimas, 2018). Emocinės šilumos skalę sudaro 6 teiginiai, tokie kaip: „Aš dažnai pasakau savo vaikui, kad labai vertinu tai, ką jis/ji bando padaryti ar ko siekia“ ar „Mano santykiai su vaiku yra geri“. Psichologinės kontrolės skalę sudarė 7 teiginiai, tokie kaip „Aš kontroliuoju savo vaiką, įspėdamas jį/ją apie blogus dalykus, kurie gali jam/jai atsitikti“ ar „Mano vaikas turi suprasti, kaip aš dėl jo/jos aukojuosi“. Elgesio kontrolės skalę sudarė 5 teiginiai, tokie kaip „Aš manau, kad vaiką barti ar jam priekaištauti taip pat gali būti naudinga“ ar „Aš šaukiu ir rėkiu ant savo vaiko, kai jis/ji padaro ką nors netinkamo“. Nenuoseklumo skalę sudarė 4 teiginiai, kaip „Aš pagrasinu vaikui bausme, bet paskui jos/jo iš tikrųjų nenubaudžiu“ ar „Bausmė, kurią skiriu savo vaikui, paprastai priklauso nuo mano nuotaikos“. 7 teiginiai nebuvo aiškiai priskirti prie jokios kategorijos, dar vienas (apie fizinį baudimą) nebuvo įtrauktas į analizę, kadangi tyrėjai nusprendė, kad per didelė tikimybė, jog ne visi tėvai atsakė į šį klausimą sąžiningai. Vėliau kiekviena iš šių skalių buvo matuojama sudėjus visus taškus – kuo daugiau jų surinkta, tuo aukštesnis skalės įvertis (t.y. kuo labiau tėvai sutikdavo su teiginiu „Aš dažnai parodau savo vaikui, kad myliu jį/ją“ ir kitais panašiais į šį, tuo daugiau taškų surinkdavo už šiuos klausimus ir tuo aukštesnis buvo įvertis emocinės šilumos skalėje). Vidinio suderinamumo rodikliai išskirtiems konstruktais šio tyrimo duomenims (skaičiuojami Cronbach α skalėje) svyruoja nuo 0.477 iki 0.705 (1 lentelė). Kadangi matome, jog Elgesio kontrolės skalės vidinis suderinamumas mažas, šios skalės rezultatai gali būti mažai patikimi, todėl vertintini atsargiai.

1 lentelė. Cronbach α rodikliai auklėjimo būdų skalėms

Emocinė šiluma	Psichologinė kontrolė	Elgesio kontrolė	Nenuoseklumas
0.602	0.705	0.477	0.623

Paskaičiuotos išskirtų skalių tarpusavio koreliacijos (2 lentelė). Paaiškėjo, kad elgesio kontrolės skalė statistiškai reikšmingai koreliuoja su visomis kitomis: rastas neigiamas koreliacinis ryšys su emocine šiluma ($r = -0.181$, $p < 0.05$) ir teigiamas su psichologine kontrole ($r = 0.225$, $p < 0.01$) ir nenuoseklumu ($r = 0.301$, $p < 0.05$). Kadangi ši skalė nėra patikima ir aiškiai išskirianti kažkokią savybę, į ją tolimesnėje rezultatų analizės dalyje neatsižvelgiama.

2 lentelė. Tarpusavio koreliacijos tarp tėvų auklėjimo būdų skalių

	Emocinė šiluma	Psichologinė	Elgesio kontrolė	Nenuoseklumas

		kontrolė		
Emocinė šiluma	1	0.056	-0.181*	-0.119
Psichologinė kontrolė	0.056	1	0.225**	0.130
Elgesio kontrolė	-0.181*	0.225**	1	0.301**
Nenuoseklumas	-0.119	0.130	0.301**	1

*Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$*

Visi surinkti duomenys yra kiekybiniai. Statistiniam duomenų skaičiavimui panaudota IBM SPSS 23.0 programa. Siekiant įvertinti vaikų naudojimąsi ekranais (buvimo laiką, naudojimąsi konkrečiais įrenginiais), pasitelkta aprašomąją statistiką (dažnių lenteles). Siekiant nustatyti vaikų informacinių technologijų naudojimosi trukmės sąsajas su konkrečiomis tėvų auklėjimo dimensijomis buvo naudojama Spearman koreliacija. Prie to buvo tikrinamos koreliacijos tarp situacijų, kontekstų, kuriuose naudojamas IT prietaisais su auklėjimo būdais ir laiku, kurį vaikai leidžia prieš ekranus. Be to, žiūrima į koreliacinį ryšį tarp taisyklių nustatymo, nuoseklaus laikymosi ir to, kiek iš tikrųjų laiko vaikas leidžia prieš tam tikrą konkretų IT prietaisą ir bendrai prieš visus. Galų gale, tikrinami ryšiai tarp tėvų išsilavinimo ir jų auklėjimo būdų bei jų vaikų laiku prieš ekranus.

Kitas rezultatų analizės etapas – prognozavimas, kurių tėvų vaikai su didesne tikimybe viršys APA rekomenduojamą šiai amžiaus grupei laiką, leidžiamą su IT prietaisais. Tam pasiekti sudaryti dvinarės logistinės regresijos modeliai – viename priklausomu kintamuoju yra laikas (išreikštas dvejose kategorijose: iki 1 valandos per dieną ir virš 1 valandos per dieną), kurį vaikai leidžia su IT prietaisais darbo dienomis, kitame – laisvadieniais. Potencialūs regresoriai buvo atrinkti pagal tai, kokie konstruktai ankstesniame duomenų analizės etape pasirodė esą statistiškai reikšmingai susiję su priklausomu kintamuoju, vėliau modeliai buvo tobulinami ir aprašyti tokie, kurie geriausiai paaiškino duomenis.

Šio darbo autorė ženkliai prisidėjo prie atlikto tyrimo duomenų tvarkymo bei suvedimo klaidų tikrinimo, o taip pat padėjo pagrindiniams tyrėjams kontaktuoti su tyrime dalyvavusiais tėvais renkant kito (šiuo darbe neanalizuoto) etapo duomenis.

3.Rezultatai

3.1. Vaikų naudojimas IT prietaisais

Pirmiausia buvo įvertinta, kiek laiko prie įjungtų ekranų vaikai praleidžia darbo dienomis ir laisvadieniais (3 lentelė). Rezultatai atskleidė, kad darbo dienomis vaikai linkę praleisti mažiau laiko prie ekranų nei laisvadieniais. Ketvirtadalis (24.6%) ištirtų ikimokyklinio amžiaus vaikų darbo dienomis prie ekranų praleisdavo 15 - 30 min. per dieną, beveik trečdalis (30.4%) leido nuo 30 min. iki 1 val ir beveik tiek pat (29.7%) – nuo 1 iki 2 val. per dieną. 8.0% tiriamųjų žiūrėjo į ekranus virš 2 valandų per dieną, tuo tarpu laisvadieniais šis skaičius buvo dvigubai didesnis ir siekė 17.6%. Didžiausia dalis (39.0%) vaikų laisvadieniais leido 1 – 2 val. per dieną prie ekranų, antroje vietoje (17.6%) buvo grupė, kurioje vaikai leido prie ekranų 2 – 3 val. per dieną. Apibendrinant, darbo dienomis 59.4% vaikų naudojami ekranais tiek laiko, kiek rekomenduoja APA vaikams nuo 2 iki 5 metų (iki 1 valandos), o laisvadieniais – tik 28.9%.

3 lentelė. Vaikų naudojimosi IT prietaisais trukmė darbo dienomis ir laisvadieniais

	Vaikas visai nebūna prie įjungtų ekranų	15 - 30 min. per dieną	30 min – 1 val. per dieną	1 – 2 val. per dieną	2 – 3 val. per dieną	3 – 4 val. per dieną	4 val. ir daugiau per dieną
Darbo dienomis	4.3% (6)	24.6% (34)	30.4% (42)	29.7% (41)	8.0% (11)	1.4% (2)	0.7% (1)
Laisvadieniais	2.9% (4)	11.0% (15)	14.7% (20)	39.0% (53)	17.6% (24)	10.3% (14)	3.7% (5)

Taip pat buvo svarbu įvertinti, prie kokių prietaisų vaikai praleidžia daugiausiai laiko (4 ir 5 lentelės). Didžiosios daugumos vaikų tėvai deklaravo, kad vaikai beveik nesinaudoja žaidimų konsolėmis nei darbo dienomis (95.5%), nei laisvadieniais (96.2%). Kompiuteriu taip pat nesinaudoja dauguma – atitinkamai 82.1% ir 76.1%. Planšete nesinaudoja 69.1% vaikų darbo dienomis ir 65.7% laisvadieniais, atitinkamai 13.2% ir 11.9% ja naudojami iki valandos per dieną, 8.1% ir 6% - 1 – 2 val. per dieną, 5.1%, ir 10.4% - 2 – 3 val. per dieną. Antroje vietoje pagal naudojimą buvo išmanieji telefonai. 55.9% ir 50.7% vaikų nesinaudojo juo visai, 25% ir 19.4% naudojami juo iki valandos per dieną, o 11.8% ir 14.9% naudojami 1 – 2 val per dieną, 5.1% ir 9.7% - 2 – 3 val. per dieną. Daugiausia laiko vaikai leidžia prie televizoriaus: 25.7% ir 19.9% vaikų prie jo nebūna, 22.1% ir 9.6% naudojami juo iki valandos per

dieną. Darbo dieną didžiausia dalis vaikų prie jo praleidžia 1 – 2 val. – 31.6%, laisvadieniais tiek laiko žiūri televizorių 14.7% vaikų, o savaitgalį net 39% prie šio ekrano leidžia 2 – 3 val. per dieną, kuomet darbo dieną šis skaičius mažesnis – 16.2%. Daugiau nei 3 valandas darbo dienomis prie televizoriaus laiką leidžia 2.2% vaikų, o savaitgalį šis skaičius pakyla iki 12.5%.

4 lentelė. Vaikų naudojimosi konkrečiais IT prietaisais laikas darbo dienomis

	TV	Išmanusis telefonas	Planšetė	Kompiuteris	Žaidimų konsolė
Beveik nesinaudoja	19.9%	50.7%	65.7%	76.1%	95.5%
Iki valandos per dieną	9.6%	19.4%	11.9%	11.2%	0%
1 – 2 val. per dieną	14.7%	14.9%	6.0%	6.7%	2.2%
2 – 3 val. per dieną	39.0%	9.7%	10.4%	4.5%	0.7%
Daugiau nei 3 val per dieną	12.5%	3.7%	2.2%	0.7%	0.7%

5 lentelė. Vaikų naudojimosi konkrečiais IT prietaisais laikas laisvadieniais

	TV	Išmanusis telefonas	Planšetė	Kompiuteris	Žaidimų konsolė
Beveik nesinaudoja	25.7%	55.9%	69.1%	82.1%	96.2%
Iki valandos per dieną	22.1%	25.0%	13.2%	10.4%	0%
1 – 2 val. per dieną	31.6%	11.8%	8.1%	6.0%	1.5%
2 – 3 val. per dieną	16.2%	5.1%	5.1%	0.7%	0.8%
Daugiau nei 3 val per dieną	2.2%	1.5%	1.5%	0%	0.8%

3.2. Tėvų auklėjimo būdai ir vaikų naudojimas IT prietaisais darbo dienomis ir savaitgaliais

Buvo siekiama įvertinti, kaip konkretūs auklėjimo būdai siejasi su vaikų prie ekranų leidžiamu laiku (6 lentelė). Rezultatai rodo, kad statistiškai reikšmingas yra ryšys tarp tėvų psichologinės kontrolės ir vidutinio laiko, vaikų leidžiamo prie ekranų darbo dienomis ir laisvadieniais ($r = 0.207$, $p < 0.01$; $r = 0.252$, $p < 0.01$), taip pat tarp nenuoseklumo ir vaikų laiko prie ekranų laisvadieniais ($r = 0.221$, $p < 0.01$). Tai, kad būtent laisvadieniais nenuoseklių tėvų vaikai linkę praleisti daugiau laiko prie ekranų, galbūt parodo bendrą taisyklių nebuvimą, o ekranų jungimą tada, kai tai patogiu. Konstruktai koreliuoja teigiamai, taigi, kuo labiau išreikšta tėvų psichologinė kontrolė ir nenuoseklumas, tuo daugiau laiko vaikas leidžia prie ekranų tam tikromis dienomis.

6 lentelė. Koreliacijos tarp tėvų auklėjimo būdų ir vidutinio laiko, vaikų praleidžiamo prieš ekranus darbo dienomis ir laisvadieniais

	Vidutinis laikas, leidžiamas prieš ekranus darbo dienomis	Vidutinis laikas, leidžiamas prieš ekranus laisvadieniais
Emocinė šiluma	-0.019	0.035
Psichologinė kontrolė	0.207**	0.252**
Nenuoseklumas	0.090	0.221**

*Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$*

3.3. Tėvų auklėjimo būdai ir vaikų naudojimas skirtingais IT prietaisais

Tėvų auklėjimo būdai siejasi su naudojimusi konkrečiais IT prietaisais (7 lentelė). Emocinė šiluma teigiamai koreliavo su naudojimusi planšete ($r = 0.188$, $p < 0.05$) laisvadieniais. Psichologinė kontrolė turėjo žymiai daugiau sąsajų: ir darbo dienomis, ir laisvadieniais ji teigiamai koreliavo su vaikų leidžiamu laiku prie televizoriaus ($r = 0.290$, $p < 0.01$ darbo dienomis ir $r = 0.215$, $p < 0.05$ laisvadieniais), išmaniojo telefono (atitinkamai $r = 0.197$, $p < 0.05$ ir $r = 0.203$, $p < 0.05$), planšetės (atitinkamai $r = 0.190$, $p < 0.05$ ir $r = 0.174$, $p < 0.05$) ir žaidimų konsolės ($r = 0.217$, $p < 0.05$ ir $r = 0.198$, $p < 0.05$). Nenuoseklumo įverčiai koreliavo su naudojimusi telefonu darbo dienomis ($r = 0.217$, $p < 0.01$) ir savaitgaliais ($r = 0.240$, $p < 0.01$).

7 lentelė. Koreliacijos tarp tėvų auklėjimo būdų ir vidutinio laiko, vaikų praleidžiamo prieš skirtingus IT prietaisus darbo dienomis ir laisvadieniais

		TV	Išmanusis telefonas	Planšetė	Kompiuteris	Žaidimų konsolė
Emocinė šiluma	Darbo dienomis	-0.126	0.076	0.129	0.016	0.050
	Laisvadieniais	-0.106	0.129	0.177*	-0.024	0.022
Psichologinė kontrolė	Darbo dienomis	0.290**	0.197*	0.190*	-0.014	0.217*
	Laisvadieniais	0.215*	0.203*	0.174*	-0.069	0.198*
Nenuoseklumas	Darbo dienomis	0.144	0.217**	-0.100	0.069	0.127
	Laisvadieniais	0.124	0.240**	0.031	0.097	0.087

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

3.4. Aplinkybės, kuriomis vaikai naudojami IT prietaisais, tėvų auklėjimo būdai ir laikas prieš ekranus

Buvo siekiama įvertinti, ar auklėjimo būdai siejasi su tuo, kokiose situacijose ir kontekstuose tėvai leidžia vaikams naudotis IT prietaisais su ekranais (8 lentelė). Emocinė šiluma nesusijusi su jokia aplinkybe. Atskleistas teigiamas koreliacinis ryšys tarp psichologinės kontrolės ir televizoriaus, įjungto fone ($r = 0.388$, $p < 0.01$), taip pat su IT prietaisų kiekiu vaiko kambaryje ($r = 0.182$, $p < 0.05$) – šis buvo šiek tiek silpnesnis, bet irgi reikšmingas, ir neigiama koreliacija su tėvų žinojimu, ką vaikas veikia naudodamasis ekranu ($r = -0.180$, $p < 0.05$). Nenuoseklumas buvo susijęs su vaikų valgymo metu naudojamais IT prietaisais ($r = 0.186$, $p < 0.05$).

8 lentelė. Koreliacijos tarp tėvų auklėjimo būdų ir vaikų IT prietaisų naudojimosi aplinkybių

	Valgymas su IT	IT prietaisų kiekis vaiko kambaryje	Žinojimas, ką vaikas daro su IT	Naudojimasis IT neatsiklausius	TV fone namų aplinkoje
Emocinė šiluma	0.049	0.044	-0.158	0.053	-0.016
Psichologinė kontrolė	0.079	0.182*	-0.180*	0.041	0.388*
Nenuoseklumas	0.186*	0.070	0.158	0.157	0.039

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Bendras laikas, vaikų leidžiamas prieš ekranus, buvo glaudžiai susijęs su kitomis situacijomis ir kontekstais, kurios yra nerekomenduojamos šalia bendro laiko (9 lentelė). Stipriausias ryšys nustatytas tarp laiko ir įpročio valgyti naudojantis IT prietaisais ($r = 0.475$, $p < 0.01$ darbo dienomis ir $r = 0.451$, $p < 0.01$ savaitgaliais), antra pagal stiprumą buvo sąsaja su fone veikiančiu televizoriu (atitinkamai $r = 0.465$, $p < 0.01$ ir $r = 0.391$, $p < 0.01$). Taip pat nustatyta teigiama koreliacija bendro laiko su IT prietaisų kiekiu vaiko kambaryje (atitinkamai $r = 0.320$, $p < 0.01$ ir $r = 0.204$, $p < 0.01$) ir naudojimusi IT prietaisais neatsiklausius tėvų, pavyzdžiui, slapčia (atitinkamai $r = 0.297$, $p < 0.01$ ir $r = 0.276$, $p < 0.01$). Visi šie ryšiai, nors galiojo ir darbo dienomis, ir savaitgaliais, pirmu atveju buvo stipresni.

9 lentelė. Koreliacijos tarp vaikų IT prietaisų naudojimosi aplinkybių ir prie ekranų praleidžiamo laiko

	Valgymas su IT	IT prietaisų kiekis vaiko kambaryje	Žinojimas, ką vaikas daro su IT	Naudojimasis IT neatsiklausius	TV fone namų aplinkoje
Laikas prieš ekranus darbo dienomis	0.475**	0.320**	0.133	0.297**	0.465**
Laikas prieš ekranus laisvadieniais	0.451**	0.204*	0.144	0.276**	0.391**

*Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$*

3.5. Tėvų nustatomos IT prietaisų naudojimosi taisyklės, auklėjimo būdai ir laikas prieš ekranus

Rezultatai parodė, kad taisyklių įvedimas ir nuoseklus jų laikymosi užtikrinimas siejasi su auklėjimo būdais (10 lentelė). Nustatytas neigiamas koreliacinis ryšys tarp taisyklių įvedimo ir psichologinės kontrolės ($r = -0.198$, $p < 0.05$) ir nenuoseklumo ($r = -0.261$, $p < 0.01$).

10 lentelė. Koreliacijos tarp tėvų įvestų taisyklių, apibrėžiančių konkrečių prietaisų naudojimą, ir vaikų prie jų leidžiamo laiko

	Emocinė šiluma	Psichologinė kontrolė	Nenuoseklumas
--	----------------	-----------------------	---------------

Taisyklės bendras	0.018	-0.198*	-0.261**
-------------------	-------	---------	----------

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Įvertinus tėvų suvoktą įvestų taisyklių dėl konkrečių prietaisų naudojimosi aiškumą, nuoseklų jų laikymąsi ir realų laiką, vaikų leidžiamą prieš juos, nustatyta, kad efektas yra ryškus tik kai kuriais atvejais (11 lentelė). Svarbiausias kriterijus – bendras laikas leidžiamas prieš ekranus – reikšmingai neigiamai koreliavo su namie galiojančių taisyklių visuma visos savaitės metu (darbo dienomis $r = -0.363$, $p < 0.01$ ir laisvadieniais $r = -0.319$, $p < 0.01$), tačiau su konkrečiais prietaisais ryšys buvo nustatytas tik su naudojimosi išmaniuoju telefonu ($r = -0.236$, $p < 0.01$) ir planšete ($r = -0.264$, $p < 0.01$) ir tik darbo dienomis.

11 lentelė. Koreliacijos tarp tėvų įvestų taisyklių, apibrėžiančių konkrečių prietaisų naudojimąsi, ir vaikų prie jų leidžiamo laiko

		TV	Išmanusis telefonas	Planšetė	Kompiuteris	Žaidimų konsolė	Bendras
Taisyklės dėl naudojimosi atitinkamu prietaisu	Darbo dienomis	-0.131	-0.236*	-0.264*	-0.066	0.058	-0.363**
	Laisvadieniais	0.038	-0.207	-0.207	0.041	0.220	-0.319**

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

3.6. Išsilavinimo ryšys su tėvų auklėjimo būdais ir vaikų naudojimosi IT prietaisais

Buvo siekta įvertinti sąsajas tarp tėvų išsilavinimo ir jų auklėjimo būdų (12 lentelė). Joks statistiškai reikšmingas ryšys nerastas.

12 lentelė. Koreliacijos tarp tėvų išsilavinimo ir auklėjimo būdų

	Emocinė šiluma	Psichologinė kontrolė	Nenuoseklumas
Išsilavinimas	-0.073	-0.011	0.008

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Toliau buvo tikrinamos tėvų išsilavinimo ir vaikų naudojimosi įvairiais IT prietaisais bei bendro laiko prie ekranų sąsajos. Rastas tėvų išsilavinimo bei bendro laiko prieš ekranus darbo dienomis (13

lentelė, $r = -0.173$, $p < 0.05$) ir išsilavinimo bei televizijos žiūrėjimo darbo dienomis ($r = -0.165$, $p < 0.05$) ryšys.

13 lentelė. Koreliacijos tarp tėvų išsilavinimo ir vaikų naudojimosi IT prietaisais

	Bendras laikas prie ekranų	TV	Išmanusis telefonas	Planšetė	Kompiuteris	Žaidimų konsolė
Darbo dienomis	-0.173*	-0.165*	-0.042	-0.028	-0.040	-0.050
Laisvadieniais	-0.067	-0.061	-0.014	-0.051	0.026	-0.063

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

3.7. Rekomendacijų laikymosi prognozavimas

Pritaikytas dvinarės logistinės regresijos modelis, numatantis rekomendacijų laikymąsi darbo dienomis, pakankamai gerai tiko duomenims. Chi kvadrato statistika $\chi^2 = 33.854$; $p < 0,05$, Hosmerio – Lemešou chi kvadratas 12.131; $p = 0.145 > 0,05$. Determinacijos koeficientas Nagelkerkės $R^2 = 0.367$, (daugiau, nei 0.2). Teisingai klasifikuojama 84.6% besilaikančių rekomendacijų vaikų ir 59.5% nesilaikančių, bendrai – 74.8%. Voldo kriterijus rodo, kad ne visi regresoriai yra statistiškai reikšmingi, tačiau alternatyvus modelis su vien statistiškai reikšmingais kintamaisiais turėjo prastesnes bendras modelio charakteristikas kaip R^2 ar teisingai klasifikuojamų atvejų procentą. Bendros viso modelio charakteristikos yra geros, tai reiškia, kad kontroliuojant psichologinę kontrolę, taisykles ir foninį TV, likę keturi regresoriai reikšmingai prognozuoja rekomendacijų laikymosi tikimybę. Gautas toks modelis:

$$\ln \frac{\hat{P}(l_{dd} = 1)}{\hat{P}(l_{dd} = 2)} = -0.129\text{psichkontr} - 0.063\text{emocsil} + 0.070\text{nenuosekl} - 0.241\text{issilav} - 0.736\text{taisykles} + 0.242\text{prietaisai_kamb} + 0.825\text{foninisTV} + 4.131$$

Čia $l_{dd} = 1$ atitinka nustatyto laiko prieš ekranus rekomendacijų laikymąsi darbo dienomis, $l_{dd} = 2$ – jų nesilaikymą darbo dienomis, *psichkontr* – psichologinę kontrolę, *emocsil* – emocinę šilumą, *nenuosekl* – nenuoseklumą, *issilav* – išsilavinimą, *taisykles* – bendra taisyklių visumą, *prietaisai_kamb* – prietaisų kiekį vaiko kambaryje, *foninisTV* – foninį TV.

Didesni tėvų nenuoseklumo įverčiai, prietaisų turėjimas vaiko kambaryje ir dažnesnis foninis TV didina tikimybę, kad vaikas viršija rekomenduojamą 1 valandos laiką prieš ekranus darbo dienomis.

Užtat didesnės kintamųjų psichologinė kontrolė, emocinė šiluma, išsilavinimas ir taisyklių visuma reikšmės mažina tikimybę, kad vaikas peržengs rekomenduojamą ribą. Galimybių santykis kintamajam psichologinė kontrolė yra 0.879 (95% pasikliautinis intervalas [0.772; 1.001]), galimybių santykis kintamajam emocinė šiluma yra 0.939 (95% pasikliautinis intervalas [0.751; 1.174]), kintamajam nenuoseklumas – 1.072 (95% pasikliautinis intervalas [0.900; 1.278]), kintamajam išsilavinimas – 0.786, (95% pasikliautinis intervalas [0.473; 1.307]), kintamajam taisyklių visuma - 0.479 (95% pasikliautinis intervalas [0.213; 1.078], kintamajam prietaisai vaiko kambaryje – 1.273 (95% pasikliautinis intervalas [0.666; 2.434]) ir kintamajam foninis TV – 2.281 (95% pasikliautinis intervalas [1.461; 3.560]).

Modelis, sudarytas rekomendacijų laikymosi laisvadieniais numatymui, turėjo žymiai silpnesnę aiškinamąją galią. Geresnio modelio su turimais kintamaisiais nepavyko sudaryti, nes duomenyse vyravo viena iš priklausomo kintamojo reikšmių (71.4% apklaustųjų vaikų viršijo rekomenduojamą laiką prieš ekranus, kuomet darbo dienomis į šią kategoriją pateko 39.3%). Chi kvadrato statistika $\chi^2 = 12.117$; $p < 0,05$, Hosmerio – Lemešou chi kvadratas 7.158; $p = 0.413 > 0,05$. Determinacijos koeficientas Nagelkerkės $R^2 = 0.156$ (mažiau, nei 0.2 – ką gi, modelis paaiškina 15.6% duomenų, bet tai nereiškia, kad jis yra blogas). Teisingai klasifikuojama 30.0% besilaikančių rekomendacijų vaikų ir 98.7% nesilaikančių, bendrai – 79.0%. Voldo kriterijus rodo, kad ne visi regresoriai yra statistiškai reikšmingi, tačiau modelio su geresnėmis bendromis charakteristikomis nepavyko sudaryti. Taigi, kontroliuojant taisykles ir foninį TV, likę trys regresoriai reikšmingai prognozuoja rekomendacijų laikymosi tikimybę. Gautas toks modelis:

$$\ln \frac{\hat{P}(lld = 1)}{\hat{P}(lld = 2)} = 0.046\text{psichkontr} - 0.500\text{issilav} - 0.757\text{taisykles} - 0.490\text{prietaisakamb} + 0.418\text{foninisTV} + 3.611$$

Čia $lld = 1$ atitinka nustatyto laiko prieš ekranus rekomendacijų laikymąsi laisvadieniais, $lld = 2$ – jų nesilaikymą laisvadieniais, likusių kintamųjų reikšmė paaiškinta aukščiau (prie pirmojo modelio).

Didesnės kintamųjų psichologinė kontrolė ir foninis TV reikšmės didina tikimybę, kad vaikas viršija rekomenduojamą 1 valandos laiką prieš ekranus laisvadieniais. Užtat didesnės kintamųjų išsilavinimas, prietaisų kiekis vaiko kambaryje ir taisyklių visuma reikšmės mažina tikimybę, kad vaikas peržengs rekomenduojamą ribą. Galimybių santykis kintamajam psichologinė kontrolė yra 1.047 (95% pasikliautinis intervalas [0.933; 1.176]), galimybių santykis kintamajam išsilavinimas – 0.607, (95% pasikliautinis intervalas [0.248; 1.481]), kintamajam taisyklių visuma - 0.469 (95%

pasikliautinis intervalas [0.198; 1.111], kintamajam prietaisai vaiko kambaryje – 0.613 (95% pasikliautinis intervalas [0.326; 1.151]) ir kintamajam foninis TV – 1.1519 (95% pasikliautinis intervalas [0.946; 2.441]).

3.8. Rezultatų aptarimas

Apibendrinant, buvo tiriama, kiek laiko ikimokyklinio amžiaus vaikai praleidžia prie įvairių IT prietaisų, turinčių ekranus, darbo dienomis bei laisvadieniais ir kaip tai siejasi su tėvų taikomais auklėjimo būdais. Rezultatai parodė, kad laisvadieniais vaikai žymiai daugiau laiko naudojami ekranais nei darbo dienomis, o didžioji dalis vaikų apskritai leidžia jo daugiau, nei nurodyta APA rekomendacijose. Darbo dienomis daugiau nei pusė vaikų prieš ekranus leido iki 1 valandos per dieną, o savaitgaliais šis skaičius buvo perpus mažesnis. Iš visų išvardintų IT prietaisų mažiausiai populiaru buvo žaidimų konsolė, o labiausiai – televizorius ir išmanusis telefonas. Ankstesnės publikacijos įvairiose šalyse susitelkdavo į televiziją kaip į pagrindinį ekraną, su kuriuo susiduria vaikas – matome, kad lyderis tarp IT prietaisų vis dar išlieka tas pats, nors telefonai juos veja ir gali sukelti daugiau problemų, kadangi visur ir visada yra po tėvų ranka.

Toliau buvo siekiama įvertinti, ar tėvų auklėjimo būdai siejasi su vaikų prieš ekranus bendrai praleidžiamu laiko kiekiu ir naudojamis konkrečiais prietaisais. Nustatyta, kad psichologinė kontrolė, nenuoseklumas iš tikrųjų siejasi su abiem tiriamais reiškiniiais, o emocinė šiluma siejasi tik su naudojimosi planšete laisvadieniais. Daugiausia sąsajų nustatyta tarp psichologinės kontrolės ir tiek bendro laiko, tiek naudojimosi konkrečiais prietaisais darbo dienomis ir savaitgaliais.

Analizuojant auklėjimo būdų sąsajas su situacijomis, kontekstais kuriuose vaikai naudojami IT prietaisais, paaiškėjo, kad psichologinė kontrolė taip pat turi daugiausia sąsajų – ji buvo reikšmingai susijusi ir su IT prietaisų kiekiu vaikų kambaryje, ir foniniu TV, ir su tuo, ar tėvai žino, ką vaikas daro naudodamasis tam tikru ekranu. Nenuoseklumas koreliavo su valgymu su IT prietaisais. Žvelgiant į išvardintas aplinkybes, paaiškėjo, kad beveik visos (išskyrus tėvų turinio priežiūrą) koreliavo su bendrai vaikų prieš ekranus leidžiamu laiku tiek darbo dienomis, tiek savaitgaliais. Prisimenant, kad tie patys du auklėjimo būdai buvo susiję su bendru laiku prieš ekranus, būtų verta toliau svarstyti, ar šios aplinkybės nėra tarpiniu kintamuoju, jungiančiu auklėjimo būdus su laiku, kurį vaikai leidžia naudodamiesi IT prietaisais.

Dar vienas svarbus aspektas tai tėvų nustatomos taisyklės dėl prietaisų naudojimosi ir realus laikas prieš ekranus. Ne visiems prietaisams nustatytos taisyklės reikšmingai koreliavo su realiu laiku,

leidžiamu prieš juos, tačiau bendras laikas prieš ekranus buvo reikšmingai susijęs su taisyklių visuma. Pastarasis kintamasis buvo reikšmingai neigiamai susijęs su psichologine kontrole ir nenuoseklumu, kas irgi gali reikšti, kad taisyklės yra jungtis tarp auklėjimo būdo ir rezultate prieš ekranus leidžiamo laiko. Mūsų tyrime rastas ryšys su psichologine kontrole paremia literatūroje (Sasson & Mesch, 2014; Valkenburg et al., 2013) minėtus teiginius: pernelyg stiprus ribojantis tarpininkavimas, kai taisyklių įvedimas siejamas su autonomijos atėmimu, manipuliacija ir neigiamų jausmų sukėlimu, nėra labai veiksmingas, gali sukelti daug maišto ir priešingą nei norimą rezultatą.

Psichologinė kontrolė buvo ryškiausia auklėjimo dimensija, parodžiusi daugiausiai reikšmingų ryšių su vaikų naudojimu IT prietaisais. Šis auklėjimo būdas yra susijęs su plačiu spektru nepageidaujamų reiškinių tokiose srityse kaip vaikų savijauta (pvz. Kernis et al., 2000), santykių kokybė (pvz. Assor et al., 2004) ir akademiniai pasiekimai (pvz. Vansteenkiste et al., 2005a), tad nieko stebinančio, kad prie jų visų galima pridėti ir IT naudojimosi aspektus. Įdomu, kad psichologinė kontrolė koreliavo net su 4 iš 5 prietaisų naudojimu. Čia vertėtų atsiminti tyrimus, kuriuose sakoma apie taisyklių nustatymą namuose ir tėvų saviveiksmingumą kontroliuojant vaikų naudojimąsi IT prietaisais (Jago et al., 2015, Goncalves et al., 2019) – įmanoma, kad tą patį konstrukta skirtingi tyrėjai matavo kitaip, pavyzdžiui, elgesio apraiškos, šiame tyrime priskiriamos prie psichologinės kontrolės, kitų tyrėjų galėjo būti pavadintos taisyklių įvedimo įgūdžiu. Pati elgesio kontrolės skalė parodė per žemą vidinio suderinamumo įvertį, kad būtų naudojama visuose empirinio tyrimo etapuose, galbūt tai susiję su ne visai aiškiu konstrukto apibrėžimu. Kadangi Soenens ir Vansteenkiste siūlo pageidautiną elgesio kontrolę vadinti iš savideterminacijos teorijos išplaukiančiu terminu „struktūra“ arba „reguliacija“ (2010), gali būti, kad šio konstrukto esmę geriausiai perteikė taisyklių įvedimo ir priežiūros, kad jos būtų nuosekliai paisoma, klausimai. Be to, kadangi praktikoje dažnai skirtumai tarp psichologinės ir elgesio kontrolės tampa neakivaizdūs, įmanoma, kad tyrėjai, įrodę, kad autoritarinio stiliaus tėvų vaikai leidžia daugiau laiko prie ekranų (pvz., Schary et al., 2012; Howe et al., 2017), įtraukė į šio stiliaus apibrėžimą ne tik tą, ką šiame tyrime pavadino elgesio kontrole, bet ir psichologiškai kontroliuojančio tėvo bruožus.

Tai, kad emocinė šiluma teigiamai koreliuoja su naudojimu planšete laisvadieniais, yra gana stebinantys rezultatas, nes ankstesni tyrimai davė pagrindą tikėtis kitko. Jago ir kiti (2015) parodė neigiamą koreliaciją tarp tėvų rūpestingumo ir televizoriaus žiūrėjimo laiko, Park ir kiti (2018) rodė neigiamą koreliaciją tarp motinų depresyvumo ir jų vaikų laiko prie televizijos, Detnakintra ir kiti (2019) parodė, kad tėvų laikas leidžiamas interakcijose su mažais vaikais ir jų po kurio laiko matuotas laikas prie ekranų neigiamai susiję. Taip pat autoritetiniai tėvai, pasižymintys emociniu prieinamumu,

leisdavo vaikams būti prie ekranų mažiausiai iš visų kitų auklėjimo stilių atstovų (pvz. Schary et al., 2012; Van der Geest et al., 2019), o čia rezultatai rodo į tai, kad kuo šiltesni tėvai, tuo daugiau vaikai naudojami tam tikrais prietaisais. Tiesa, ryšys yra silpnas, tačiau vis dėlto statistiškai reikšmingas. Kita vertus, šis rezultatas yra koherentiškas su Veldhuis ir kitais (2014). Vis dėlto, bendrai paėmus, emocinė šiluma neturėjo reikšmingo ryšio su jokių kitų prietaisų, su planšete darbo dienomis ar su bendrai prieš ekranus leidžiamu laiku. Tai, kad emocinė šiluma siejosi su planšetės naudojimu laisvadieniais, galimai rodo, kad emociškai prieinami tėvai galbūt labiau taiko šio prietaiso naudojimą kaip laisvalaikio leidimo (pavyzdžiui, ugdymo tikslais) ar paskatinimo (už tinkamą elgesį) būdą.

Nustatyta, kad nenuoseklumas koreliuoja su naudojimosi telefonu trukme visomis dienomis ir bendru IT naudojimosi laiku laisvadieniais. Tokius pat rezultatus apie tėvų nenuoseklumą ir vaikų išmaniojo telefono naudojimąsi priėjo Seo ir Choi (2017). Būtent šis IT prietaisas dažniausiai yra po ranka, visose situacijose, kur vaiką reikia kažkuo užimti arba kai esama ne namie – eilėje pas gydytoją, parduotuvėje ar kai vaikas yra irzlus mašinoje. Galbūt tai parodo, kad nenuoseklumas tėvystėje reiškia leidimą vaikui naudotis IT prietaisu tada, kada tai patogu tėvams, o ne kasdien įprastu laiku. Prielaidą palaiko reikšmingas neigiamas nenuoseklumo ryšys su taisyklių buvimu namie ir nuosekliu jų laikymusi. Ir nors literatūroje rasta mažai informacijos apie tėviško nenuoseklumo ir IT prietaisų naudojimosi, tai apie taisykles parašyta labai daug – greičiausiai tai yra tas pats reiškinys, tik aprašytas ne per tėvų apibūdinimą, o per jų veiklos rezultatą – įsigaliojusias taisykles. Nenuoseklumas ir vaikų valgymas prieš IT prietaisus – dar viena reikšminga sąsaja, aprašyta kitų autorių aptariant namų taisykles.

Tėvų išsilavinimo lygis dažnai minimas literatūroje kaip vienas stipriausių veiksnių, siejamu su vaikų leidžiamo laiko prie ekranų trukme (pvz. Jusienė ir kt., 2017; Chen & Adler, 2019). Šiame tyrime taip pat nustatyta, kad kuo labiau išsilavinę tėvai, tuo mažiau jų vaikai leido laiko prie ekranų darbo dienomis ir konkrečiai prie televizorių. Turint omeny, kad televizorius tai dažniausia priemonė, su kuria susiduria priešmokyklinio amžiaus vaikai, ši įžvalga apie tėvų išsilavinimo ryšį su šios priemonės naudojimu atrodo reikšminga. Išsilavinimo lygis nekoreliavo su jokia tėvų auklėjimo būdo dimensija. Taigi, galima daryti prielaidą, kad tėvų išsilavinimas siejamas su geresniais vaikų IT naudojimosi įpročiais ne dėl tėvų bendravimo su vaikais ypatybių, o kažkaip kitaip, pavyzdžiui, per materialinę šeimos padėtį, kuri leidžia įvesti didesnę įvairovę leidžiant laisvą laiką. Tačiau verta pastebėti, kad tarp tėvų nebuvo nieko su pagrindiniu ar viduriniu be profesijos išsilavinimu, o aukštasis universitetinis nebuvo diferencijuojamas į bakalauro, magistro ar daktaro lygį, taigi, galbūt imtis buvo per daug homogeniška ir koreliacijos neperteikė kai kurių subtilybių.

Sudaryti dvinarės logistinės regresijos modeliai, leidžiantys numatyti rekomendacijų dėl vaikų leidžiamo laiko prieš ekranus tiek darbo dienomis, tiek laisvadieniais, laikymąsi skyrėsi savo charakteristikomis. Darbo dienomis tėvų nenuoseklumas, prietaisų laikymas vaiko kambaryje ir foninis TV didino tikimybę, kad nesilaikoma rekomendacijų dėl ikimokyklinio amžiaus vaikų laiko prie ekranų, o psichologinė kontrolė, emocinė šiluma, išsilavinimas ir taisyklių visuma ją mažina. Ypač įdomus yra psichologinės kontrolės skalės aspektas, kadangi žiūrint į koreliacijas su septyniais laiko intervalais ryšys yra teigiamas, o perskirsčius į platesnes laiko kategorijas ir modeliuojant – neigiamas. Šis modelis paaiškina 36.7% reikšmių kitimo, kas yra nemažai. Užtat pagal modelį, numatanti rekomendacijų laikymąsi laisvadieniais, psichologinės kontrolės ir foninio TV reikšmės didino tikimybę, kad vaikas nesilaiko rekomendacijų, o prietaisai vaiko kambaryje, išsilavinimas ir taisyklių visuma ją mažina. Šioje lygtyje psichologinė kontrolė turėjo labai žemą, bet vis dėlto teigiamą koeficientą, taip, kaip ir koreliacijose, bet stebinant buvo prietaisų vaiko kambaryje vaidmuo. Nors pirmame modelyje ir koreliacijose prietaisų turėjimas teigiamai siejosi su laiku, leidžiamu prieš ekranus, tai šis modelis numato priešingą ryšį. Taip pat, vertinant nenuoseklumą koreliacinės analizės būdu paaiškėjo reikšmingas ryšys su prieš ekranus leidžiamu laiku laisvadieniais, bet ne darbo dienomis, o sudarant modelius nenuoseklumo įtraukimas į kintamųjų sąrašą darbo dienoms gerino modelio charakteristiką, kuomet laisvadiniams – blogino. Vis dėlto, modelio aiškinamąją vertę rekomenduojama vertinti atsargiai, kadangi jis paaiškina tik 15.6% priklausomo kintamojo kitimo ir teisingai paskirsto tik 7.6% daugiau priklausomo kintamojo reikšmių, nei spėjant akiai.

3.9. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės

Šiame tyrime aiškiausias ribotumas yra tai, kad visi surinkti duomenys parodo tai, kaip tėvai mato situaciją. Galima numatyti, kad auklėjimo būdų klausimynas, kuriame tėvai turėjo įvertinti save, galimai neperteikė objektyvaus vaizdo, o verčiau tai, kokiais tėvai norėtų būti. Objektyviausias būdas būtų stebėti tėvus iš šalies ir vertinti jų elgesį, tačiau tokiu būdu būtų surinkta daug mažiau duomenų. Ikimokyklinio amžiaus vaikai taip pat greičiausiai negalėtų įvertinti tėvų objektyviai, juolab, kad jie savarankiškai neužpildytų klausimyno. Prie metodologijos ribotumų verta paminėti išskirtų auklėjimo skalių tikrai patenkinamą patikimumą. Taigi, reiktų patikimesnių bei validžių būdų auklėjimo būdams vertinti.

Verta paminėti ir laiko, leidžiamo prie ekranų, vertinimo netikslumus: ir dėl tėvų subjektyvumo, ir dėl metodikos ribotumų. Pavyzdžiui, atsakymai „30 min iki valandos“ ir „1-2 valandos“ yra persidengiantys, tikslumo dėlei būtų verta šitą išgryninti. Koreliacijų ir sudarytų modelių palyginimas

aiškiai parodė, kad parinkti matavimo vienetai gali reikšmingai pakeisti rezultatus ir iš jų kylančias išvadas. Bendrai objektyvus vaikų buvimo prie įjungtų ekranų laiko matavimas irgi įvestų daugiau aiškumo ir galbūt teiktų kitokius rezultatus, nei tėvų pateikti vertinimai. Taigi, nors pasirinktas būdas rinkti duomenis buvo greičiausias, lengviausiai įvykdomas, mažiausiai įsikišantis į šeimų gyvenimą bei leidžiantis surinkti daugiausia atsakymų, tai nebūtinai šiuo būdu gauti duomenys geriausiai atspindėjo tikrą situaciją.

Šiame darbe aprašyti atrasti ryšiai tarp tėvų charakteristikų ir vaikų naudojimosi IT prietaisais. Tam, kad šios žinios būtų panaudotos, reikėtų žengti toliau: bandyti keisti tėvų nuostatas, įpročius ir tikrinti, kokios intervencijos iš tikrųjų veiksmingos. Galbūt verta vesti nuoseklumo ir psichologinės kontrolės mažinimo užsiėmimus tėvams, tačiau tam, kad tai būtų įgyvendinta, reikėtų sužinoti ne vien konstruktų tarpusavio ryšius, o sukurti ir testuoti modelius su tarpiniais kintamaisiais, o po to tikrinti realybėje, kas gali paveikti modelyje išvardintus konstruktus.

Informacinių technologijų pasaulis sparčiai keičiasi ir vis labiau dalyvauja šeimų gyvenimuose. Įmanoma, kad po kelerių metų atliktas toks pat tyrimas duotų kitus rezultatus, nes IT prietaisų vieta žmonių namie irgi keičiasi. Kažkada tik labai aukšto socioekonominio statuso šeimose vaikai turėjo prieigą prie kompiuterių ar išmaniųjų telefonų, dabar ją turi beveik visi, o daugiau laiko su prietaisais leidžia kaip tik mažiau išsilavinusių ir blogiau uždirbančių tėvų vaikai. Taigi, sunku įvertinti, kaip ilgai šio tyrimo rezultatai bus patikimi. Galbūt po kelių metų visuomenėje bus daugiau kalbama apie ankstyvo įvedimo į IT pasaulį žalą, ir tėvų išsilavinimas turės daugiau sąsajų su prietaisų naudojimu.

Pokytis vyksta ir mažiau akivaizdžiose srityse. Pavyzdžiui, ir anksčiau, ir dabar daugiausiai laiko vaikai leidžia prieš televizorių. Tačiau verta atsižvelgti ne tik į laiko trukmę, o ir į turinio pokytį: galimai anksčiau vaikai žiūrėjo tai, kas buvo leidžiama televizijos kanaluose, netgi nebūtinai vaikams skirtas laidas, o dabar tikriausiai didelė dalis tėvų jungia vaikams pasirinktus filmus ar serialus platformose, kaip „Netflix“ – ten yra platus programų pasirinkimas ir galima rasti tinkamas laidas kiekvieno amžiaus vaikui. Taigi tolesniuose tyrimuose galima būtų nagrinėti vaikus pasiekiančio turinio pokytį ir jo poveikį žiūrovams.

Išvados

1. Ikimokyklinio amžiaus (trejų – penkerių metų) vaikai linkę praleisti daugiau laiko prie IT prietaisų, turinčių ekranus laisvadieniais, nei darbo dienomis. Darbo dienomis 59.4% vaikų naudojami ekranais iki 1 valandos – tiek, kiek rekomenduoja APA vaikams nuo 2 iki 5 metų, o laisvadieniais – tik 28.9%.
2. Iš visų IT prietaisų dažniausiai ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojamas yra televizorius, antroje vietoje – išmanusis telefonas, o rečiausiai – žaidimų konsolės.
3. Nustatytas teigiamas ryšys tarp tėvų psichologinės kontrolės ir vidutinio laiko, vaikų leidžiamo prie ekranų darbo dienomis ir laisvadieniais, taip pat tarp nenuoseklumo ir vaikų laiko prie ekranų laisvadieniais. Emocinė šiluma nebuvo susijusi su bendru laiku, vaikų praleidžiamu prie ekranų darbo dienomis bei laisvadieniais.
4. Emocinė šiluma teigiamai koreliavo su vaikų naudojimu planšete laisvadieniais, nenuoseklumas – su naudojimu išmaniuoju telefonu visomis savaitės dienomis. Kuo didesne psichologine kontrole pasižymėjo tėvai, tuo daugiau laiko vaikai buvo linkę praleisti visomis dienomis prie visų prietaisų išskyrus kompiuterį.
5. Vertinant IT prietaisų naudojimosi aplinkybių ir kontekstų sąsajas su auklėjimo būdais, rastas teigiamas psichologinės kontrolės ryšys su IT prietaisų kiekiu vaiko kambaryje ir foniniu TV namų aplinkoje, o neigiamas su tėvų žinojimu, ką vaikas daro esant prieš ekraną. Nenuoseklumas buvo susijęs su vaikų valgymo metu naudojamais IT prietaisais.
6. Taisyklių įvedimas ir nuoseklus jų laikymosi užtikrinimas siejasi su auklėjimo būdais – būtent nenuoseklumas ir psichologinė kontrolė neigiamai koreliavo su taisyklėmis, kurios pačios reikšmingai neigiamai koreliavo su bendru laiku, vaikų leidžiamu prieš ekranus.
7. Tarp tėvų išsilavinimo ir jų auklėjimo būdų nebuvo rasta sąsajų, tačiau nustatyta, kad kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas, tuo mažiau laiko darbo dienomis jų vaikai linkę leisti prie ekranų ir konkrečiai prie televizorių.
8. Iš dvinarės logistinės regresijos modelių, leidžiančių numatyti rekomendacijų dėl vaikų leidžiamo laiko prieš ekranus darbo dienomis ir laisvadieniais, pastarasis buvo mažai patikimas. Pagal pirmąjį modelį darbo dienomis nenuoseklumas, prietaisai vaiko kambaryje ir foninis TV reikšmės didino tikimybę, kad tėvai nesilaiko rekomendacijų dėl ikimokyklinio amžiaus vaikų laiko prie ekranų, o psichologinė kontrolė, emocinė šiluma, išsilavinimas ir taisyklių visuma ją mažina. Tačiau šio modelio charakteristikos tik patenkinamos, tad pasikliovimas juo turėtų būti ribotas.

Literatūra

- American Academy of Pediatrics, (2016). American Academy of Pediatrics announces new recommendations for children's media use. Paimta 2020.03 iš: <https://www.aap.org/en-us/about-the-aap/aap-press-room/Pages/American-Academy-of-Pediatrics-Announces-New-Recommendations-for-Childrens-Media-Use.aspx>
- American Psychological Association, (2019). *Parenting*. Interneto prieiga: <http://www.apa.org/topics/parenting/index.aspx>
- Assor, A., Roth, G., Deci, E. L. (2004). The emotional costs of parents' conditional regard: A self-determination theory analysis. *Journal of Personality*, 72, 47–88.
- Aunola, K., & Nurmi, J. (2005). The role of parenting styles in children's problem behavior. *Child Development*, 76(6), 1144-1159. doi: 10.1111/j.1467-8624.2005.00840.x-i1
- Bae, S.M. (2015). The relationships between perceived parenting style, learning motivation, friendship satisfaction, and the addictive use of smartphones with elementary school students of south korea: using multivariate latent growth modeling. *School Psychology International*, 36(5), 513-531.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296–3319. doi: 10.2307/1131780
- Barber, B. K., Harmon, E. L. (2002). Violating the self: Parental psychological control of children and adolescents. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents* (pp. 15–52). Washington, DC: APA.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907. doi: 10.2307/1126611
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behaviour. *Genetic Psychology Monographs*, 75(1), 43-88. Paimta iš <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6032134>
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4, 1–103. doi: 10.10370030372

- Baumrind, D. (1977). What research is teaching us about the differences between authoritative and authoritarian child-rearing styles. In D. E. Hanachek (Ed.), *Human dynamics in psychology and education* (3rd ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, *11*(1), 56-95. doi: 10.1177/0272431691111004
- Baumrind, D. (2012). Differentiating between confrontive and coercive kinds of parental power-assertive disciplinary practices. *Human Development*, *55*(2), 35–51. doi:10.1159/000337962
- Chen, W., & Adler, J. L. (2019). Assessment of screen exposure in young children, 1997 to 2014. *JAMA Pediatrics*. doi:10.1001/jamapediatrics.2018.5546
- Conger, K. J., Conger, R. D., Scaramella, L. V. (1997). Parents, siblings, psychological control, and adolescent adjustment. *Journal of Adolescent Research*, *12*, 113–138.
- Crowder, J., Sisson, S. B., Ramey, E., Arnold, S. H., Richardson, S., & Degrace, B. (2012). How did the television get in the child's bedroom? Analysis of family interviews. *Preventive Medicine*, *55*(6), 623-628. doi:10.1016/j.ypmed.2012.10.005
- Čėsnaite, I., & Bagdonas, A., (2014). Informacinių technologijų nauda priešmokyklinio amžiaus vaikų pažintinių kompetencijų ugdymuisi. *Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų rengimo problematika*, pp. 25-37. Paimta iš: https://www.researchgate.net/profile/Evanthia_Synodi/publication/277372040_playfulness/link/s/5569bed708aecd77739fb11.pdf#page=25
- D'Angelo, J., & Moreno, M.A. (2019). Not at the dinner table – take it to your room: adolescent reports of parental screen time rules. *Communication Research Reports*, *36*(5), 426 - 436.
- Detnakintra, K., Trairatvorakul, P., Pruksananonda, C., & Chonchaiya, W. (2019). Positive mother-child interactions and parenting styles were associated with lower screen time in early childhood. *Acta Paediatrica*, *109*(4), 1-10. doi:10.1111/apa.15007
- Domoff, S. E., Lumeng, J. C., Kaciroti, N., & Miller, A. L. (2017). Early Childhood Risk Factors for Mealtime TV Exposure and Engagement in Low-Income Families. *Academic pediatrics*, *17*(4), 411–415. <https://doi.org/10.1016/j.acap.2016.12.003>
- Downing, K.L., Hinkley, T., Salmon, J., Hnatiuk, J. A., & Hesketh, K. D. (2017). Do the correlates of screen time and sedentary time differ in preschool children? *BMC Public Health*, *17*(285). <https://doi.org/10.1186/s12889-017-4195-x>

- Doyle, A. B., Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict, and adjustment from early-to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style? *Journal of Youth and Adolescence*, *34*, 97–110.
- Emond, J.A., Tatum, L.K., Gilbert-Diamond, D., Kim, S. J., Lansigan, R. K., & Neelon S. B. (2018). Household chaos and screen media use among preschool-aged children: a cross-sectional study. *BMC Public Health*, *18*(1): 1210. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-6113-2>
- Ernest, J. M., Causey, C., Newton, A. B., Sharkins, K., Summerlin, J., & Albaiz, N. (2014). Extending the global dialogue about media, technology, screen time, and young children. *Childhood Education*, *90*(3), 182–191. doi:10.1080/00094056.2014.910046
- Galambos, N. L., Barker, E. T., Almeida, D. M. (2003). Parents do matter: Trajectories of change in externalizing and internalizing problems in early adolescence. *Child Development*, *74*, 578–594.
- Gladkaya, M., Gundlach, J., Bergert, C., Baumann, A., & Krasnova, H. (2018). We need to talk! Antecedents and consequences of children smartphone use – a literature review. Twenty-fourth Americas Conference on Information Systems, New Orleans, 2018. Paimta iš: <https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=amcis2018>
- Goncalves, W. S. F., Byrne, R., Viana, M. T., & Trost, S. G. (2019). Parental influences on screen time and weight status among preschool children from Brazil: a cross-sectional study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *16*(1), 16-27. doi:10.1186/s12966-019-0788-3
- Hefner, D., Knop, K., Schmitt, S., & Vorderer, P. (2018). Rules? Role Model? Relationship? The Impact of Parents on Their Children’s Problematic Mobile Phone Involvement. *Media Psychology*, *22*(1), 82-108. doi: 10.1080/15213269.2018.1433544
- Hightower, E. (1990). Adolescent interpersonal and familial precursors of positive mental health at midlife. *Journal of Youth and Adolescence*, *19*(3), 257–275. doi:10.1007/BF01537891
- Hinkley, T., Salmon, J., Okely, A. D., Crawford, D., & Hesketh, K. (2011). Preschoolers' physical activity, screen time, and compliance with recommendations. *Medicine and science in sports and exercise*, *44*(3), 458-65. doi:10.1249/MSS.0b013e318233763b
- Howe, A. S., Heath, A.-L. M., Lawrence, J., Galland, B. C., Gray, A. R., Taylor, B. J., Sayers, R., & Taylor, R. W. (2017). Parenting style and family type, but not child temperament, are associated with television viewing time in children at two years of age. *PLoS ONE* *12*(12): e0188558. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0188558>

- Jago, R., Fox, K. R., Page, A. S., Brockman, R., & Thompson, J. L. (2010). Parent and child physical activity and sedentary time: Do active parents foster active children? *BMC Public Health*, *10*(1). doi:10.1186/1471-2458-10-194
- Jago, R., Davison, K. K., Thompson, J. L., Page, A. S., Brockman, R., & Fox, K. R. (2011). Parental Sedentary Restriction, Maternal Parenting Style, and Television Viewing Among 10- to 11-Year-Olds. *PEDIATRICS*. doi:10.1542/peds.2010-3664
- Jago, R., Wood, L., Zahra, J., Thompson, J. L., & Sebire, J. S. (2015). Parental control, nurturance, self-efficacy, and screen viewing among 5- to 6-year-old children: a cross-sectional mediation analysis to inform potential behavior change strategies. *Childhood Obesity*, *11*(2), 139-147. doi: 10.1089/chi.2014.0110
- Jusienė, R., Laurinaitytė, I., Pajėdienė, A., Praninskienė, R., Rakickienė, L., & Urbonas, V. (2017). Ikimokyklinio amžiaus vaikų buvimas prie ekranų: kada tai tampa vaikų sveikatos rizikos veiksniumi? *Sveikatos mokslai*, *27*(6), 134-143. doi: <https://doi.org/10.5200/sm-hs.2017.109>
- Jusienė, R., Praninskienė, R., Petronytė, L., Breidokienė, R., Laurinaitytė, I., Rakickienė, L., Urbonas, V., Babkovskienė, E., Vitkė, L. (2019). Fizinės ir psichikos sveikatos veiksniai ankstyvojoje vaikystėje: naudojimosi informacinėmis technologijomis vaidmuo. *Visuomenės sveikata*, *84* (1): 56 – 67.
- Karavasillis, L., Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2003). Associations between parenting style and attachment to mother in middle childhood and adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, *27*, 153–164.
- Kernis, M. H., Brown, A. C., Brody, G. H. (2000). Fragile self-esteem in children and its associations with perceived patterns of parent–child communication. *Journal of Personality*, *68*, 225–252.
- Konok, V., Bunford, N., & Miklósi, Á. (2019). Associations between child mobile use and digital parenting style in Hungarian families. *Journal of Children and Media*, 1–19. doi:10.1080/17482798.2019.1684332
- Krisiūnienė, A. (2014). Informacinių technologijų taikymas ikimokykliniame amžiuje (Magistro darbas). Vilnius: Lietuvos Edukologijos Universitetas. Paimta iš: <file:///C:/Users/USER/Desktop/Downloads/1937444.pdf>
- Kwan, H. C., & Leung, M. T., (2017). The Structural Model in Parenting Style, Attachment Style, Self-regulation and Self-esteem for Smartphone Addiction. *IAFOR Journal of Psychology & the Behavioral Sciences*, *3*(1). doi: 10.22492/ijpbs.3.1.06

- Langer, S. L., Crain, A. L., Senso, M. M., Levy, R. R., & Sherwood, N. E., (2014). Predicting child physical activity and screen time: parental support for physical activity and general parenting styles. *Journal of Pediatric Psychology*, 39(6), 633–642. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsu021>
- Lamborn, S. D., Felbab, A. J. (2003). Applying ethnic equivalence and cultural values models to African-American teens' perceptions of parents. *Journal of Adolescence*, 26(5), 601–618. doi:10.1016/s0140-1971(03)00059-9
- Lee, S., Lee, K., Yi, S.-H., Park, H.J., Hong, Y. J., and Cho, H. (2016). Effects of Parental Psychological Control on Child's School Life: Mobile Phone Dependency as Mediator. *Journal of Child and Family Studies*, 25(2), 407-418.
- Määttä, S., Kaukonen, R., Vepsäläinen, H., Lehto, E., Ylönen, A., Ray, C., Erkkola, M., & Roos, E. (2017). The mediating role of the home environment in relation to parental educational level and preschool children's screen time: a cross-sectional study. *BMC Public Health*, 17(1). doi:10.1186/s12889-017-4694-9
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology* (Vol. 4, pp. 1-101). New York: Wiley.
- Miguel-Berges, M. L., Santaliestra-Pasias, A. M., Mouratidou, T., Flores-Barrantes, P., Androutsos, O., Craemer, M. D., Galcheva, S., Koletzko, B., Kulaga, Z., Manios, Y., & Moreno, L. A. (2020). Parental perceptions, attitudes and knowledge on European preschool children's total screen time: the ToyBox-study. *European Journal of Public Health*, 30(1), 105-111. doi:10.1093/eurpub/ckz151
- Mueller, M. B. (2019). An examination of the impacts of screen time on early childhood developmental outcomes and the role of parental engagement (master's thesis). University of Calgary, Calgary, AB.
- Nergiz, M. E., Çaylan, N., Yalçın, S., Oflu, A., Tezol, Ö., Özdemir, D. F., Çiçek, S., & Yildiz, D. (2020). Excessive screen time is associated with maternal rejection behaviours in pre-school children. *Journal of Paediatrics and Child Health*. doi:10.1111/jpc.14821
- Park, S., Chang, H. Y., Park, E. J., Yoo, H., Jo, W., Kim, S. J., & Shin, Y. (2018). Maternal Depression and Children's Screen Overuse. *J Korean Med Sci*, 33(34). doi:10.3346/jkms.2018.33.e219

- Park, C. & Park, Y. R. (2014). The Conceptual Model on Smart Phone Addiction among Early Childhood. *International Journal of Social Science and Humanity*, 4(2), 147-150. DOI: 10.7763/IJSSH.2014.V4.336
- Ross, L. T., & Hill, E. M. (2000). The family unpredictability scale: Reliability and validity. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 549-562. doi: 10.1007/s10826-007-9138-1
- Ryan, R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of Personality*, 63, 397–427.
- Sanders, W., Parent, J., Forehand, R., & Breslend, N. L. (2016). The roles of general and technology-related parenting in managing youth screen time. *Journal of family psychology : JFP : journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, 30(5), 641–646. <https://doi.org/10.1037/fam0000175>
- Sasson, H., & Mesch, G. (2014). Parental mediation, peer norms and risky online behavior among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 33(4), 32–38. doi:10.1016/j.chb.2013.12.025
- Scaif-McIver, L., & Thompson, J. K. (1989). Family correlates of bulimic characteristics in college females. *Journal of Clinical Psychology*, 45(3), 467–472. doi:10.1002/1097-4679(198905)45:3<467::AID-JCLP2270450319>3.0.CO;2-0
- Schaefer, E. S. (1965). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of Consulting Psychology*, 29, 552–557. doi:10.1037/h0022702
- Schary, D. P., Cardinal, B. J., & Loprinzi, P. D. (2012). Parenting style associated with sedentary behaviour in preschool children. *Early Child Development and Care*, 182(8), 1015-1026. doi: 10.1080/03004430.2012.678596
- Sebre, B.S., Jusiene, R., Dapkevice, E., Skreitule-Pikse, I., Bieliauskaite, R. (2015). Parenting dimensions in relation to pre-schoolers' behaviour problems in Latvia and Lithuania. *International Journal of Behavioral Development*, 39(5), 458–466. DOI: 10.1177/0165025414548774.
- Seo, M., & Choi, E. (2017). Classes of trajectory in mobile phone dependency and the effects of negative parenting on them during early adolescence. *School Psychology International*, 38(6), 1-14.

- Soenens, B., & Vaansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review, 30*, 74-99.
- Steinberg, L. (1990). Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship. In S. S. Feldman & G. R. Elliot (Eds.), *At the threshold: The developing adolescent* (pp. 255–276). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Soucy, N., Larose, S. (2000). Attachment and control in family and mentoring contexts as determinants of adolescent adjustment to college. *Journal of Family Psychology, 14*, 125–143.
- Tandon, P. S., Zhou, C., Lozano, P., & Christakis, D. A. (2011). Preschoolers' total daily screen time at home and by type of child care. *The Journal of Pediatrics, 158*(2), 297–300. doi:10.1016/j.jpeds.2010.08.005
- Valkenburg, P. M., Piotrowski, J. T., Hermanns, J., & De Leeuw, R. (2013). Developing and validating the perceived parental media mediation scale: A self-determination perspective. *Human Communication Research, 39*, 445–469. doi:10.1111/hcre.12010
- Van der Geest, K. E., Mérelle, S. Y. M., Rodenburg, G., Van de Mheen, D., & Renders, C. M. (2017). Cross-sectional associations between maternal parenting styles, physical activity and screen sedentary time in children. *BMC Public Health, 17*(1). doi:10.1186/s12889-017-4784-8
- Vansteenkiste, M., Simons, J., Lens, W., Soenens, B., & Matos, L. (2005a). Examining the motivational impact of intrinsic versus extrinsic goal framing and internally controlling versus autonomy-supportive communication style upon early adolescents' academic achievement. *Child Development, 76*, 483–501.
- Vansteenkiste, M., Zhou, M., Lens, W., & Soenens, B. (2005b). Experiences of autonomy and control among Chinese learners: Vitalizing or immobilizing? *Journal of Educational Psychology, 97*, 468–483.
- Veldhuis, L., van Grieken, A., Renders, C. M., HiraSing, R. A., & Raat, H. (2014). Parenting style, the home environment, and screen time of 5-year-old children; the 'be active, eat right' study. *PLoS ONE, 9*(2): e88486. doi:10.1371/journal.pone.0088486
- Wang, Q., Pomerantz, E. M., & Chen, H. (2007). The role of parents' control in early adolescents' psychological functioning: A longitudinal investigation in the United States and China. *Child development, 78*(5), 1592-1610. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01085.x>

- Weiss, L., & Schwarz, J. (1996). The Relationship between Parenting Types and Older Adolescents' Personality, Academic Achievement, Adjustment, and Substance Use. *Child Development, 67*(5), 2101-2114. doi:10.2307/1131612
- World Health Organization, (2019). Guidelines on physical activity, sedentary behavior and sleep for children under 5 years of age: summary. Paimta 2020.03 iš:
<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/325147/WHO-NMH-PND-2019.4-eng.pdf>
- Wu, X., Tao, S., Rutayisire, E., Chen, Y., Huang, K., & Tao, F. (2016). The relationship between screen time, nighttime sleep duration, and behavioral problems in preschool children in China. *European Child & Adolescent Psychiatry, 26*(5), 541-548. doi:10.1007/s00787-016-0912-8
- Xu, H., Wen, L. M., & Rissel, C. (2015). Associations of Parental Influences with Physical Activity and Screen Time among Young Children: A Systematic Review. *Journal of Obesity, 1*–23. doi:10.1155/2015/546925